

**Capacity Building
for the Implementation of
Agenda 21 in Estonia
Output 3**

Aet Annist

SISUKORD

1. Sissejuhatus	4
2. Alusdokumentide analüüs	6
2.1 <i>Gender</i> või naissugu?	6
2.2 Võrdlus	7
3. Sootundlikud säästuühiskonna teemad statistikas	12
3.1 Keskkond	12
3.2 Poliitiline elu	14
3.3 Haridus	15
3.3.1 Kirjaoskamatus	16
3.3.2 Koolist väljalangemine	16
3.3.3 Õpetajad	17
3.3.4 Erialad	17
3.3.5 Täienduskoolitusprogrammid	17
3.4 Majandus	18
3.4.1 Põllumajandus	18
3.4.2 Tööhõive	20
3.4.3 Ebavõrdsus tööturul	21
3.4.4 Tööaeg	22
3.4.5 Ametiühingud	23
3.4.6 Töötus ja vaeghõive	23
3.4.7 Vaesus	25
3.4.8 Informaalne sektor	26
3.4.9 Transport	27
3.4.10 Eluase	28
3.4.11 Tarbimine	28
3.4.12 Tarbijatepoolne jäätmekäitlus	29
3.5 Perekond ja leibkond	29
3.5.1 Perekonnaseis	30
3.5.2 Perekonnapea ja leibkonna koosseis	30
3.5.3 Naiste poolt juhitud leibkonnad	31
3.5.4 Viljakus	32
3.5.5 Lapsed	32
3.5.6 Vanurid	32
3.5.7 Varjupaigad ja rehabilitatsioonikeskused	33
3.6 Tervis	34
3.6.1 Surma põhjused	35
3.6.2 Laste tervis ja suremus	35
3.6.3 Aneemia	35
3.6.4 Reproduktiivne tervis	35
3.6.5 Suguhaigused	35
3.6.6 Tuberkuloos	36

3.6.7 Uimastid	36
3.6.8 Tervisehooldus	36
3.7 Seadused	36
3.8 Vägivald	37
3.9 Rahvastik	38
3.10 Sisemigratsioon	39
3.11 Urbaniseerumine	39
3.12 Migratsioon ja ümberasustatud inimesed	39
3.12.1 Põgenikud	40
3.13 Muukeelne elanikkond	40
4. Metodoloogia	41
4.1 Säästuindikaatorite definitsioonid ja omadused	41
4.2 Indikaatorite kasutus	43
4.3 Indikaatorid ja avalikkus	43
4.4 Andmete kvaliteet soolise statistika loomises	44
4.5 Sootundliku statistika spetsiifilised metodoloogilised probleemid	49
4.5.1 Problemaatilised kontseptsioonid ja definitsioonid	49
4.5.2 Mõõtmisprobleemid	55
4.6 Puuduvad andmed	58
5. Lõppsõna	59
5.1 Jätksuutlik ühiskond ja keskkonnasõbralikkus?	60
5.2 Statistika kui ebapiisava tundlikkusega vahend sotsiaalse maailma uurimisel	63
6. Kirjandus	64
6.1 Kasutatud kirjandus	64
6.2 Soovitav kirjandus	65
6.3 Valik autoreid, kelle teosed vastavaid teemasid seovad	66
6.4 Internetiressursid	66

Lisad

1. SISSEJUHATUS

Statistika on alati loonud võimalusi kontrollimaks ühtesid gruppe, muutmaks teisi nähtamatuks ja tekitamaks moraalset paanikat kolmandate pärast, kehtestamaks globaalseid hierarhiaid ja edendamaks teatud arenguid teiste arengute arvel. Teadmine võib mõistagi toimida süsteemi efektiivsemaks muutmise nimel. Ent statistika ei suuda seda sageli – mitte seetõttu, et seda on hõlpus väärkasutada, vaid seetõttu, et sageli isegi kõige paremini mõeldud plaanid äparduvad statistika kalduvuse tõttu reaalsust moonutada.

Kas statistika suudab eales peegeldada ühiskonna mitmekesisust? Peamisi põhjuseid, miks statistika ei suuda anda ühiskonna olukorrast tõest pilti, on statistika olemuslik vajadus andmeid koondada, mis aga paratamatult viib terve rea oluliste erinähtuste kõrvalejäämisele. Viimasel kümnendil on kiiresti tõusnud nõudmine kõigil aladel statistika tundlikkuse suurendamise järele. Üks ilmsemaid ja sageli ka kõige hõlpsamini saavutatavaid statistika tundlikkuse suurendamise võimalusi on statistika sootundlikkuse tõstmine.

Riiklik statistiline süsteem loob statistikat vastavalt riigi poliitikale. Teisisõnu, kui soolist võrdsust või säästuühiskonda oluliseks ei peeta, ei saa loota, et statistikas sootundlikku või säästuühiskonnale tarvilist informatsiooni olulisel määral eraldi esineks. Kui, siis niivõrd, kuivõrd seda rahvusvaheliselt nõutakse.

Eestis tundub sootundliku statistika kujundamisel olevat takistuseks see, et soolise võrdsusega eeldatakse kõik enamvähem korras olevat. Soostatistika on aga oluline just selleks, et kontrollida, kas see on tõesti nii või ei ole. Võimalikud väärkujutlused soolise võrdõiguslikkuse olukorrast Eestis segavad seda objektiivselt hindamast ja muutmast. Statistika peaks aitama muutust edendada, stereotüüpe hävitada ja tegelikust olukorrast arusaamist luua. Seega annab statistika ka aluse poliitikate loomiseks ja poliitiliste vahendite hindamiseks. Soostatistika tõstab teadlikkust, veenab poliitikuid, edendab ja inspireerib muutusi. Ideaalis peaks see looma kallutatuseteta aluse sooteadlikuks poliitikaks ja meetmeiks selle saavutamisel ning toimima poliitiliste meetmete hindaja ja seirajana.

Ühiskondlike protsesside seostamine keskkondlikega on trend, mis muutunud NGOde seas üha populaarsemaks muutunud. Projektipäises ilutsev “säästlikkus”

kindlustab vajamineva rahasumma ning on kaunis ideaal, ent sageli jääb see vaid sõnade tasemele. Kuigi käesoleva töö kombatavam väljund on jätkusuutlikku, sooliselt võrdõiguslikku ühiskonda mõõtvate indikaatorite koondamine ning üldine analüüs, olen ühtlasi püüdnud vaadelda, kuid võrd on soolise võrdõiguslikkuse ning säästliku ühiskonna teemasid üldse võimalik koos käsitleda ning kas neid on võimalik koondada statistiliste indikaatorite eesmärkide saavutamiseks. Mõneti on selline algse tööeesmärgi interpreteerimine meelevaldne – ent jäägu see lugejate ja kasutajate otsustada, kas sellest oli töö peamisele eesmärgile mingit kasu või mitte. Minu õigustus sellele on projekti seotus Agenda 21-ga. Eesti Agenda 21 eesmärgiks on luua pika-ajalist majanduskasvu kindlustav ja sotsiaalset arengut toetav keskkonnasõbralik tegevuskava. Seega käsitleb tegevuskava kolme aspekti – majanduslikku, sotsiaalset ja ökoloogilist – üheskoos. Reaalsus on aga ühiskond, kus “sotsiaalse ressursi (inimeste) kasutamisoskus on primitiivne, sest ligikaudu pool elanikkonnast leiab väheefektiivset rakendust ning ei tunne end turvaliselt ja kindlalt” (EIAA 98). Sellise säästliku arengu programmi eelduseks, mis kõneleb majanduslikult tasuvast, sotsiaalselt võrdõiguslikust ja keskkonnasõbralikust maailmast on määratu muutus eelkõige inimeste hoiakutes ning riiklikes prioriteetides. Üheks olulisemaks aspektiks selle teadvustamisel on tõsiasi, et poliitika, mis säästuühiskonda ehk isegi taotleb, on hambutu, kuni turumajandus on ühiskonna peamiseks liikumapanevaks jõuks. Soostatistikaga üksi turumajanduse keskkondahävitavate aspektide vastu ei saa ja nii on säästuühiskonnani, mida on alljärgnevas defineeritud kui keskkonnaeetilisse raami paigutatud ühiskonda, väga pikk tee – ehk liigagi pikk. Kuid siiski on teadlikkuse suurendamine statistika abil üks vajalikke samme sel teel.

2. ALUSDOKUMENTIDE KOONDANALÜÜS

Kaks rahvusvahelist dokumenti, millel on olnud oluline mõju teadlikkusele sootundlike andmete vajadusest säästuarengu hindamisel, on Agenda 21 ja Bejingi deklaratsioon. Siinkohal ei süveneks ma mitte sellesse, mida need dokumendid iseenesest deklareerivad – sellega on võimalik tutvuda nt. <http://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/platform/> ja <http://www.un.org/esa/sustdev/agenda21.htm> – vaid tooksin ära Agenda 21 ja Bejingi konverentsi tegevusplaanide puudused teise teema käsitlemisel Irene Guijti analüüsi järgi.

2.1 Gender või naisugu?

Ent enne kahe alusdokumendi analüüsi tahaksin juhtida tähelepanu ühele aspektile, mis soolise võrdsuse teemaatikat vaevab, selle efektiivsust vähendab ning õilsaid eesmärke nullib: selleks on kallutatud “genderi” ja soolise võrdõiguslikkuse teemade all silmas pidada vaid naissooga seotud teemasid. Hoolimata püüdlustest “gender” lähenemise (ehk mõlemate soopoolte tihedat seotust ja vastastikust mõju ning suhteid arvestada püüdvat lähenemise) poole naissoo ainutähtsustamise asemel iseloomustab vastav tendents sooanalüüsi ja -poliitikat veel ka uue sajandi hakul. Nii on ka Bejingi konverents Neljas Maailmakonverents *Naistest*. Selline lähenemine on osalt paratamatu, kuna naisugu on erinevate sotsiaalsete aspektide tõttu mitmete muutuste, eriti negatiivsete suhtes tundlikum. Samas on kaks soopoolt reaalses elus tihedalt seotud ja muutused ühe elusfäärides mõjutavad otseselt teist. Nii ei saa üht teise arvelt eelistada, vastupidi, selline kallak võib ka kõige tulisemate meessoole aastatuhandete pikkuse patriarhaadi eest kätte maksta soovijate pahameeleks hoopis vastupidise mõjuga olla. Nõnda sõnastab ka UNDP probleemi järgnevalt: keskendumine ainult naistele võib olla mõningatel juhtumitel efektiivne, ent ainult siis, kui see tuleneb põhjalikust soo- (ehk *gender*) analüüsist (*Gender in Development...1998*).

Arenguprogrammid on varaste seitsmekümnendate “naised ja areng” suunalt jõudnud 1980-ndate alguseks sotsiaalse, majandusliku ja poliitilise võrdsuse taotlemisele säästuarengu tagamisel. Mõlema soopoolte vaatlemine tähendab, et kahe suurima sotsiaalse kategooria omavahelistest võimusuhetest olulisematena vaadeldakse võimusuhteid rikaste ja vaeste vahel, kelle hulgas on nii mehi kui naisi. Just niisugused vastuolud hoiavad tagasi võrdset arengut ja täiemõõdulist osalust.

Sellise justkui võrdselt mehi ja naisi vaatleva lähenemise statistiline väljund on naiste kohta käiva statistika otsimise asemel soolise statistika esitamine: statistika peab suutma peegeldada sootemasid ja vältida soospetsiifilisi süstemaatilisi vigu ja kallutatust.

Inimsäästliku arengu dokumendid peaks seega ühelt poolt osutama soopoolte omavahelisele seotusele, teisalt aga sellele, et mees- ja naissugu ei ole homogeenised nähtused, vaid kumbki peidab eneses tohutut hulka sotsiaal-demograafiliselt erinevaid gruppe. Järelikult peavad erinevad (poliitilised) meetmed suutma arvestada erinevate mõjudega ka sellest aspektist.

2.2 Võrdlus¹

Nii Agenda 21 kui Beijingsi konverentsi tegevusplaanid (vastavalt A21 ja BTP) tegelevad oma eriteemadega ega suuda sootundlikkuse ja säästuarengu teemasid koondada.

A21, mis peaks ometi suutma koondada soo ja säästlikkuse teemasid, ei sisalda seisukohavõtte sootemadel nimetamisväärseni süvenemisega, ainus, mida see dokument sisaldab, on konstanteering, et sooaspektid peaks olema täielikult integreeritud poliitikasse, programmidesse ja tegevustesse. “Sugu” esineb sümbolsest küll näputäies tekstides, eriti sootundlike andmete kogumisest kõnelevates, ning naised kalduvad olema osa mitmetest “eraldi huvigruppidest” kõrvu noorte ja kohalike elanikega. Guijiti arvates on A21 aga tegelikult naiste traditsioonilisi rolle ja valdkondi hoopis rõhutanud, kuivõrd naised on näiteks mainitud demograafia ja maarenessursside, ent mitte tehnoloogiaga tegelevates peatükkides. UNCED 1992 protsessis olid naised küll eraldi välja toodud, ent nende teemasid ei suudetud siduda keskkonnaperspektiividega.

BTP-s on eraldi peatükk naiste ja arengu kohta. See dokument on aga keskkonnateadlikkuse poolest üsna probleemne. Fakt, et keskkond on ellujäämiseks oluline ja BTP-s oluline, kuivõrd keskkond on ühtlasi ka sooliselt konstrueeritud, ei teeni just kuigipalju tähelepanu. Kokkuvõttes tegeleb BTP keskkonnateemadega väga napilt ja sõnastab vastavaid probleeme ülimalt pehmelt.

Dokumendid jagavad ühiseid nõrkusi sooliselt konstrueeritud keskkonnakogemustest kõneldes (Guijiti 1997:9-10):

¹ Järgnev peatükk tugineb peamiselt Irene Guijiti (1997) analüüsile.

- muudavad mehed nähtamatuks – termin “sugu” käib ainult naiste kohta;
- loovad naised homogeense grupina;
- eeldavad, et ühiskond/keskkond on muutumatud;
- lihtsustavad keskkonnateemasid;
- kirjeldavad naisi kui marginaalset gruppi.

1. Keskkonnaohtude sidumine sooliste mõjude, vaesuse ja ellujäämisega

A21-s on keskseks säästliku eluviisi edendamine – naiste elujärje parandamine on osa sellest².

BTP aga ignoreerib keskkonna tähtsust ellujäämises. Ainus selgem seisukoht on esitatud paragrahvis 56: võrdne sotsiaalne areng, mis tunnistab, et säästuaarengu oluliseks lähtealuseks on vaestele, eriti vaestele naistele, keskkonnaressursside säästliku kasutamise võimaluste loomine.

2. Kohaliku keskkonnateadmise väärtustamine

Naiste ja meeste seisukohtade ja teadmiste võrdne väärtustamine ei ole endiselt universaalselt tunnustatud.

A21 stereotüpiseerib naiste rolli nimetades naisi vaid arutelus kohalikest ökosüsteemidest sõltuva sotsiaalse käitumise ja toitumisharjumuste üle – ent mitte seoses ökoloogiliste teadmistega. Naised on välja toodud demograafia ja maaressursside arutelus – tehnilistes peatükkides pole aga soospetsiifilise tarkuse väärtust mainitud. Tegelikult pole meeste ja naiste teadmiste võrdsustamise väärtust üldse mainitud, isegi mitte seoses sootundlike andmebaasidega.

3. Lihtsustavate kujutuste ja mahasuruvate ideoloogiate vältimine

Naiste ja keskkonna kujutamine teatud viisil hoiab alal traditsioonilise ideoloogia poolt loodud nais- ja meesrolle.

A21-s on otsesed ja ilmsed viited naistele, mis antud kontekstis – kuigi väärt kavatsustest juhitud – jätavad naistest mulje kui kellestki, kel nagu polekski erinevates ametigruppides täisliikme staatust.

² Samas ei garanteeri miski, et sooline ebavõrdsus, vaesus ja keskkonnahäviting alati käsikäes käivad – vt. vastavat arutelu peatükis “Lõppsõna”.

4. Strukturaalsetest soerinevustest tulenevate keskkonnajuhtimise probleemide teadvustamine

Meeste ja naiste struktuuralselt erinevad positsioonid ühiskonnas mõjutavad seda, milliseist uutest võimalustest neil kasu võiks olla või millele neil võiks üldse juurdepääs olla. Sageli on muutuste tagajärjeks ebavõrdsuse suurenemine võimusuhetes, mis väga tihti just naiste olukorra ebasoodsamaks muudab. Naised kalduvad rohkem integreeritud majandamise ja ressursikasutuse poole ega saa sageli täiel määral kasutada uusi võimalusi (mis on tihti ka ainsad teed edule) – nt. meestel on migreerumine üks viis tervet rida olukordi lahendada, see pole naistele aga sageli üldse arvestatavaks lahenduseks. Naised on enamasti samasse klassi, religiooni, kasti, sotsiaalmajanduslikku gruppi kuuluvate meestega võrreldes halvemas olukorras.

A21 kõneleb pigem juurdepääsust ressurssidele kui hoiakute ja ideoloogiate muutmisest. BTP ei teadvusta üldse keskkonna parema juhtimise võimalusi strukturaalsete soerinevuste kaotamise abil.

5. Ressursside kasutatavuse ja nendega seotud kohustuste tasakaalustamine

Suure hoolega tuleb vältida ebasobivat seadusandlikku lähenemist ebavõrdsuste või puuduvate õiguste probleemile. Sellised lahendused võivad sageli vähendada paindlikumate traditsionaalsete õiguste osa, mil võib olla naistele soodne mõju. Sellega seostub suurenev ebasümmeetria ressurssidega seotud kohustuste ja naiste õiguste vahel nendele ressurssidele. Kiired muutused elatiseteenimises võivad seda olukorda veelgi enam tasakaalust välja lüüa.

6. Soospetsiifiline poliitiline ruum ja keskkonnaotsuste tegemine

Ressursikasutus on traditsiooniliste ja formaalsete institutsioonide poolt määratletud. Naised vajavad võrdset juurdepääsu otsuseid tegevatele institutsioonidele, millel on mõju nende ressursikasutuse võimalustele. Sellisteks on kogukonnaorganisatsioonid, ühendused, regionaalsed ja rahvuslikud poliitilised foorumid.

A21-s on väga vähe viiteid naistegruppide võrdsele osalusele otsusetegemises ning üldse pole mainitud sooliselt tasakaalus traditsionaalseid otsusetegemise foorumeid keskkonnajuhtimiseks. BTP ei kõnele aga üldse loodusressurssidest.

7. Keskkonnasümptomite nägemine laiemas poliitilises majanduses.

Keskkonnasümptomeid tuleb vaadelda laiemas poliitmajanduslikus kontekstis. Globaalsed trendid tarbimise, kommunikatsiooni ja tehnoloogia arengus mõjutavad ökoloogilisi, poliitilisi, majanduslikke ja sotsiaalseid süsteeme eri tasemetel. Välised jõud kujundavad inimeste elatisteenimise võimalusi ja nende sotsiaalset suhtlust ning seeläbi nende looduskeskkonda. Sageli tähendab mingi keskkonnaprobleemi lahendamine laiemate poliitiliste, sotsiaalsete ja majanduslike teemadega tegelemist.

A21 lahendused on poliitmajanduslike asemel kaunis tehnokraatlikud. Ka ei ole A21 kuigi tugev rahvusvaheliste ja kohalike võimuhete sidumises keskkonna kahjustamisega. Ammugi ei ole see arutelu seotud naiste olukorra ja loodusressursside teemaga.

BTP vaatleb küll, kuidas naised ebavõrdsusest mõjutatud on, ent mitte keskkonna-alast ebavõrdsust. Viidatakse siiski laiemale poliitilisele süsteemile – mittesäästlikele tootmis- ja tarbimispraktikatele, eriti arenenud turumajandusega riikides, mis suurendavad keskkonnariske; samuti osutatakse maaregioonide ja linnaalade suhetele. BTP ei teadvusta vastastikuseid suhteid (reproduktiivsete) tervisetemadega, naiste poliitilise alaesindatuse ja haridusliku staatuse ning keskkonnakasutuse vahel.

8. Ökoloogiliste ja hävimisprotsesside mõistmine

A21 ei tegele ega teadvusta sooga seotud mõjusid ökoloogilistele protsessidele. Peatükk naistest sisaldab üsna eklektilisi nimekirju keskkonnateemadest, mis arvatakse mõjutavat eriti naisi. BTP ei tegele üldse ökoloogiliste probleemidega ega teadvusta nende olulisust naiste jaoks.

9. Muutuste ja ebakindlusega hakkamasaamine

Kiired välised muutused suruvad peale vajadust kiirete kohalike vastuste ja elatishankimise strateegiate – ja seega ka loodusressursside arenemise järele. Üks vastus oleks soorollide paindlikkus – naised saaksid teatud situatsioonides uusi rolle omandada. Ent ideoloogiad ja varasemad sotsiaalsed mudelid määravad, kas uusi tekkinud võimalusi (või ka paratamatusest tekkinud kohustusi) jagatakse sugude vahel võrdselt. Arengupoliitikad ja -programmid peaksid rajanema kohalikku sooliselt konstrueeritud keskkonnakogemust ja keskkonna poolt määratletud soosuheteid loovate ja mõjutavate kontekstispetsiifilise tegurite ja protsesside mõistmisele.

A21 ei tegele muutuste või ebastabiilsusega, vastupidi, see programm loeb muutused ja ebakindluse äärmuste hulka kuuluvateks nähtusteks. Ei puudutata sooliselt tasakaalus strateegiaid ebakindlusega hakkamasaamiseks. BTP ei rõhuta muutuvat looduskeskkonda, kuigi mainib üldiselt ära sügavad poliitilised, kultuurilised ja sotsiaal-majanduslikud muutused, mis naistele nii positiivselt kui negatiivselt mõjunud on. BTP ei tegele pideva muutuse olukorras loodusressursside kasutuse ja juhtimise kohandamisega.

Nagu kaks kõige olulisemat rahvusvahelist dokumenti antud teemal, on ka statistilised indikaatorid nii ühe kui teise kohta seisnud eraldi. Sooteemad (ehk inimsäästliku arengu teemad) on eristatud keskkonnasäästlikkuse teemadest ja keskkonnateemad ei sisalda sooaspekte. Niisamuti ei kõnele Eesti vastavad dokumendid ühendatult soospetsiifilisest statistikast ja keskkonnateemadest. UNDP projektide raames võiks olla põhimõtteliselt võimalik nende kahe teema ühitamine, ent keskkonna- ja inimressursside säästmine seisavad siiski peamiselt lahus. Ehk ei olegi neid ühitada võimalik?

Statistilisi andmeid sisaldavatest allikatest, mis Eestis ehk enim säästuühiskondliku sootundlikkuse poole liiguvad, võiks nimetada UNDP Inimarengu Aruandeid ning Eesti Statistikaameti poolt 1998 üllitatud *Sotsiaaltrende*. Järgnevas analüüsis on rajanatud andmete osas Eesti kohta just neile allikatele, samuti on kasutatud ESA aastaraamatuid. Teoreetilise põhialusena on kasutatud Hedmani jt. 1996 ilmunud *Engendering Statistics* ning sellele väljaandele tuginedes on koostatud järgnevate peatükkide kondikava. Põhiliste Eesti andmeteallikatena. Lisaks kasutatud allikatele viidatakse vastavalt tekstis.

3. SOOTUNDLIKUD SÄÄSTUÜHISKONNA TEEMAD STATISTIKAS³

Hedmani jt. (1996) järgi on peamised rahvusvahelised teemad, mida peaks käsitlema sootundlikult, järgmised:

- otsustetegemine avalikul valitsustasemel,
- majanduselu,
- pere- ja leibkond,
- seadused,
- tervis,
- vägivald,
- haridus,
- keskkond,
- rahvastiku jaotus,
- linnastumine,
- sisemigratsioon,
- põgenikud.

3.1 Keskkond

Keskkonnaga otseselt seotud sootundlikud indikaatorid on läbi kirjanduse kõige ebamäärasemalt tõlgendatud ja esitatud ning konkreetseid indikaatoreid nimetatakse harva.

Naised ja mehed väidetakse osalevat erineval määral *loodusvarade kasutamises* ning *looduse kahjustamises ja alalhoius*.

Arengumaades on olulisemaid teemasid naiste hõivatus joogivee kogumisega, ka on naistel suurem oht saada *mõjutatud kodumajapidamissaastest* – kantserogeensetest ja silma- ning hingamiskahjustusi tekitavatest küttematerjalidest.

Metsahävitamine tähendab, et naised peavad veetma rohkem aega küttematerjalide kogumisega – selle asendamine ostetavate küttematerjalidega tähendab kulutuste suurenemist küttematerjalidele.

³ Järgnevas peatükis on tekstis allajoonitud tekstiosad esitatavad iseseisvate indikaatoritena, tekstis kursiivis esitatud tekstiosad on laiemad teemad, mille kohta ma indikaatoreid ei ole leidnud. Ühtlasi on oluline märkida, et järgnevalt on esile toodud indikaatorid, mida on võimalik koguda individuaalselt, sellised indikaatorid, mis viitavad nt. mingile elualale kulutatud osa RKT-st jms. jääb siinkohal välja. Selline arvestus võiks ehk olla oluline erinevate PSR- vms. raamistike väljatöötamisel, käesolev töö ei ole aga seda oma eesmärgiks võtnud.

Keskkonnasaastel linnades on suurim mõju vaesematele elanikkonnarühmadele (eriti kodututele), kes sageli asuvad elama hüljatud ja elamiskõlbmatutele aladele, mis sageli näiteks tööstuse vahetus läheduses. Kuivõrd naiste osakaal kodutöodes on suurem, on just vaesemate rajoonide naised suures ohus.

Kui meeste ja naiste oht saada mõjutatud keskkonna allakäigust on võrdne, sageli naistel suuremgi, siis keskkonna-asjade üle otsustajate hulgas on naisi märksa vähem. Teisalt on naised rohujuuretasandil aktiivsemad – kas see Eestis keskkonnaküsimuste kohta kehtib, oleks vaja välja selgitada.

Naiste osakaal keskkonna kahjustamises on samuti kõrvale jäänud, vaja oleks andmeid selle kohta, kas naised ja mehed *kasutavad maad* erinevalt ja kuidas erineb naiste ja meeste *suhtumine loodusesse*. Kahtlemata on meeste ja naiste tarbimine erinev – sellele tuleks tähelepanu pöörata, teadmaks, kuidas eri kategooriate *mitte-säästlike tarbimisharjumustega* toime tulla.

Eelmainitud teemadest on hõivatus joogivee ja küttematerjalide kogumisega peamiselt “arengumaade” kesksed (samas – rajoonid Eestis, kus joogivesi on oluline probleem või kus keskküte puudub võiks ka selle koha pealt luubi alla võetud saada) ning nende rakendamine sellisel kujul Eestis arvatavasti hetkel mõttetu. Nende asemel oleks ilmselt *tarbimisotsustused* ning ressursside tarbimine soo lõikes see, millele peaks tähelepanu pöörama. Ka kuluks vaadelda “roheliste tööde” arvu ning neis hõivatud inimesi soo lõikes.

Naiste ja meeste väärtusotsustuste uurimine looduse alalhoiu ning keskkonnakaitse, loodussäästliku eluviisi jms. osas võiks ilmselt Eestis olla sobivaks lisaks eelmainitud näitajatele. Arvamusküsitlused võiksid näidata, kui paljudele inimestele on saastatus prioriteetseks probleemiks, kui paljud peavad retsükleerimist praktikaks, mis peaks kiiremini levima. Sellised indikaatorid nagu kaebused õhu kvaliteedi või müra üle aastas või keskkonnaõpetuse testi läbinud õpilaste arv sõltuvad aga sellest, kas on olemas vastav süsteem, mille kaudu inimesed võiksid kaebusi esitada. Keskkonnaharidusprogrammide arv kogukondades ja algkoolides aitaks osutada, kas Eestis sel alal üldse selgitustööd tehakse.

Suur osa keskkonda puudutavaid teemasid seostuvad aga muude, traditsiooniliselt enamkäsitatud teemadega ühiskonnas, nt. poliitilise elu, tervise või majandusega.

3.2 Poliitiline elu

Poliitilise otsustuse õigus oli esimesi teemasid soolise võrdõiguslikkuse saavutamise teel ning endiselt on sellele rajatud enimkasutatavad riigi soolise võrdsuse taseme üle otsustamise indikaatorid. Demokraatlikus poliitilises süsteemis peaksid naised ja mehed olema poliitilistel positsioonidel võrdselt esindatud tugevdamiseks valitsuse legitiimsust ja kvaliteeti. See viib ka suurema tõenäosusega võrdsete võimaluste poliitiliste eesmärkide saavutamisele.

Parlamendiliikmete sooline jaotus on tuntumaid vastavaid indikaatoreid (Eesti viimatiste valimiste järel oli naised riigikogus 17,8%), sageli võib aga sellele esitada mitmeid vastuväiteid, mis antud indikaatori poliitilise efektiivsuse väiksemaks muudavad. Üks vastuargumente on see, et meeste ülekaal parlamendis on paratamatu valijaskonna eelistuste tõttu. Seetõttu on ühe olulise indikaatorina vaja arvestada naiste osakaaluga kandideerinute seas. Muidugi pole indikaator taas üksi piisavalt kõnekas, suutes küll olukorda kirjeldada, ent mitte põhjendada. Antud indikaatori esitamine ilma taustaseletusteta nihutab vastutuse asjade seisu eest valijaskonnale (ülevaadet ja põhjendusi vt. nt. Raitviir 1999). Arvestada oleks vaja ka antud maa valimissüsteemiga. Eesti puhul tuleks seetõttu lisada indikaator soolise suhte kohta partei nimekirja esimeste hulgas. Ent oluline on ka valijate sooline jaotus – nii registreeritud kui tegelike valijate, nii kohalikel kui üldvalimistel.

Parlamendisaadikute kõrval on ministripositsioonide sooline struktuur indikaatoriks, mis kõikjal väga ühesuunaline: naiste esindatus võtmepositsioonidel on äärmiselt napp. Kaitse-, majandus- ja välisministrite hulgas on olnud ja on vaid üksikuid naisi väga vähestes riikides. Isegi ministeeriumides, mille haldusalas on keskmisest rohkem naisi – haridus, kultuur, sotsiaalne kaitse ja naisküsimused – on tippjuhtidest naiste osakaal väga madal. Hetkel (veebr. 2000) on Eesti valitsuskabineti koosseisus 15 ministrit kaks naisministrit: üks portfelliga ja teine ilma.

Sooline suhe munitsipaal- ja muudes omavalitsustes on eelnevate indikaatorite kõrval järgmine, millel võiks säästva võrdse ühiskonna mõõtmena kaalu olla. Traditsiooniliselt on ka neil positsioonidel naiste osakaal väike. 2000. aasta veebruari seisuga ei olnud Eesti viieteistkümnest maavanemast ükski naine. Juuni 1998 seisuga oli munitsipaalomavalitsuspositsioonidest 26.6% naiste käes. See oli hoolimata oma tagasihoidlikkusest ülejäänud Ida-Euroopa maadega võrreldes küllalt kõrge näitaja (GiD 1998).

See-eest on kohaliku ja rohujuurte tasandi ettevõtlike inimeste sooline kuuluvus sageli hoopis vastupidine: mitmetes riikides on naised väga aktiivsed rahu- ja keskkonnaliikumiste eestvõtjate ja kaasalööjate ning erinevate õppe- ja abigruppide organiseerijatena. Selliste liikumiste kohta andmete saamine on märgatavalt problemaatilisem ülejäänud poliitiliste otsuste tasandite omast ning see avaldub paremini valim-uurimustes.

Soolised erinevused esinevad ka kõrgtaseme majanduslikus otsusetegemises. Rahandusministrite ja pangajuhtide positsioonid on enamasti meeste käes, nagu administratiiv- ja juhtivtöötajate positsioonid maailmas üldse sageli. Eestis oli 1996. aastal juhtidest 36,5% naisi.

Meeste ja naiste rollid majapidamisotsuste tegemisel on samuti erinevad – pere suurus, ressursside kasutamine (sh kulutused ja sageli ka retsükleerimine), haridus, töövõimalused endale ja nende kujundamine lastele on erinevad sfäärid, milles naise ja mehe sõnal on erinev kaal.

Eesti kohta on poliitilise aktiivsuse ja sooga seotud andmeid võimalik leida avalikkus- ja turu-uuringutega tegelevate firmade valimuurimustest ning osasid andmeid võib leida statistilistest väljaannetest. Riigistatistikas annab teatava pildi hõivatus soo ja tegevusala järgi riigivalitsemise sektoris, see sektor ei seisa aga mitte eraldi, vaid on paaritatud riigikaitse ning sotsiaalkindlustusega (samas seisavad tervishoid ja sotsiaaltöö hoopis eraldi) (vt. ESA aastaraamatud). Vastavaid andmeid peaks olema võimalik eraldi poliitilise elu sektoritena esitada. Praegu praktiseeritav andme-esitus ei teeni adekvaatse poliitika loomise ülesannet.

3.3 Haridus

Haridus mõjutab oluliselt meeste ja naiste eluvõimalusi. See avab ukse väärt tööle, heale sissetulekule, edukale karjäärile, üldisele sotsiaalsele osalusele, ka inimese enda ja ta pere tervisele ja edasistele võimalustele ning osalusele kogukonnaelus. Üleilmselt saavad naised ja mehed erineva hariduse selle kestuse ja erialade poolest.

Mõnedes maades on kulutused haridusele vähenenud, mis toob kaasa haridusvõimaluste vähenemise. Eestis on selle tagajärjeks haridusvõimaluste halb olukord maaregioonides ning osades linnakoolides. See tähendab sageli ka koorma riigilt perekonnale veeretamist. Kulutused koolitarvetele ja erinevatele kooliga seotud maksudele mõjuvad eriti valusalt just vaesematele peredele (mis vanusegrupis 25-39 – kõige tõenäolisemalt kooliskäivate laste emad – on sageli naisest perepeaga).

Eestit iseloomustab naiste hariduse väga kõrge tase, märgatavalt suurem osa naisi (50,4%) kui mehi (33,5%) saab kolmanda taseme (ülikool, rakenduskõrgkool, tehnikum) hariduse. Ebavõrdsus süveneb meeste kahjuks; *sooline ebavõrdsus* on *kõrgharidussüsteemis* tähendanud pidevat naiste osakaalu kasvamist igal kõrgharidussüsteemi tasemel – doktoriõppeni välja. Samas aga ei suurenda see sugugi piisavalt naiste eduvõimalusi – *rahaline ja sotsiaalne tasu, mida naised oma pingutuste eest saavad* on oluliselt madalam sama haridusega meeste omast. Osalt viitab see ka diskrimineerimisele tööturul, kus vähesemaid haridust saanud mehi suurema tõenäosusega parematele kohtadele palgatakse. Ellu Saare mõttekäiku keskkooli jõudnud poiste võimekuse kohta (1999:28) järgides võiks väita, et meeste hulgas on selektsioon toimunud juba varem, põhi-, kesk- ja kõrghariduse tasemel. Samas tuleks siiski meeles pidada, et varasematel tasemetel toimunud selektsioonil on arvatavasti mitmeid lisapõhjuseid, millest andekus ja töövõime ei pruugi olla sugugi kõige olulisemad.

3.3.1 Kirjaoskamatus

Otsene kirjaoskamatus ei kuulu tänase Eesti jaoks probleemsete nähtuste hulka, silmist lasta seda siiski ei maksaks. Emakeeletundide arvu vähenemine koolis viib aga funktsionaalse kirjaoskamatus levikuni, mis suurema tõenäosusega tabab just poisse, maaregionide ja osade linnakoolide õppureid. Kirjaoskamatus moodsam variant on arvutialane kirjaoskamatus, mis mitmetel juhtudel on piiravaks teguriks ametikoha saamisel ning ülesannetega hakkamasaamisel ja vanemate põlvkondade tööalase diskrimineerimise põhjuseks. Kuigi arvutikasutus on laienenud ja suurenenud on naistest ja maaelanikest internetikasutajate ning arvutikursustel osalejate hulk, seisavad selles oskuses mahajäänud mitmete probleemide ees.

3.3.2 Koolist väljalangemine

Paljudes maades on tüdrukute hulgas vastav protsent väga suur. Eesti puhul on see pigem poiste kui tüdrukute probleem – eriti suures ohus on 5.-7. klassi poisid. Samas võib koolist väljalangemine olla tüdrukute võimalustele suuremaks hoobiks kui poiste omale. Maades, kus see iseloomustab tüdrukuid, on üheks põhjuseks naisõpetajate puudus. Eestis on puudus just meesõpetajatest, olukord, mida on tagajärjetult püütud muuta aastaid.

3.3.3 Õpetajad

Õpetamine on traditsiooniliselt olnud amet, mis avatud ka naistele. Eriti algkoolis on naisõpetajaid kaugelt enam kui mehi paljudes Euroopa, Põhja- ja Ladina-Ameerika maades. Kõrgematel õpetamise astmetel väheneb aga naiste osakaal kiiresti. Klassiõpetajatest on Ellu Saare (1999:31,33) andmetel 97% naise, aineõpetajatest 84%, kutseõppeasutustes on naise kaks kolmandikku. Madalama taseme akadeemilisest personalist on naise veel enamus, professoreid on aga vaid 15%. Õpetajate palgatase soo järgi on kahtlemata oluline indikaator.

3.3.4 Erialad

Tüdrukud ja poisid liiguvad erialavalikus erinevaid teid pidi. Teatud aladel domineerivad mehed (nt. põllumajandus, metsandus, kalandus, teadused ja insenerikutse) ning teistel aladel (nt. humanitaarharidus, sotsiaalteadused ja õpetajakoolitus) on enamus tüdrukutel.

Selline sooline segregatsioon hariduses tähendab segregatsiooni ka tööturul. Seal, kus naistel on traditsioonide, stereotüüpide ja perepoolse sunduse tõttu kehvem juurdepääs tehnilistele ja teadusaladele, jäävad nad neil erialadel kõrvale ka tööturul. See aga tähendab, et need alad on meeste poolt juhitud, tegelevad pigem meeste vajadustega ning meestekesksete lahenduste otsimisega. Erialad, kus naised domineerivad, kipuvad olema vähemtasuvad ja -prestiižsed. Ebavõrdsusele osutab siinkohal see, et meestel ei ole neile erialadele pääsemisega probleeme – kui nad sinna vaid tuleksid. Mõlema tendentsi taga on sotsialisatsiooni soostereotüüpe loov mõju.

3.3.5 Täienduskoolitusprogrammid

Naistel ja meestel on sageli erinev juurdepääs täienduskoolitusprogrammidele. Naistel on üldiselt meestest rohkem kodust vastutust ja sageli on nad täisajaga rakkes koduste kohustuste ja lastehoidmisega. See jätab neile väga vähe aega osalemaks sellistes programmides, pealegi võivad need olla meestekeskse lähenemisega ja vaid neid arvestades organiseeritud. Eesti tingimustes tundub tendents olevat sellele, et osalejad on pigem naised – ent taas, uurida jääb, kui võrd nende sellisest valmisolekust neile ka kasu on. Ellu Saar (1999:36) toob esile ühe huvipakkuva seiga: “üle poolte 20-60 aastastest elanikest ei ole viimasel ajal koolituses osalenud ega taha seda ka edaspidi teha. Meeste hulgas on selliseid 60%.”

Naiste ja meeste täienduskoolituses osalemise kohta on ESA tööjõu-uuringutes antud küllaltki põhjalik ülevaade.

3.4 Majandus⁴

Meeste ja naiste kohustused, tegevused, tööd ja sageli ka tasu selle eest on erinevad. Naiste jaoks on töö sageli pere ja koduga väga tihedalt seotud, meeste töö on seotud pigem tasustatud ja kindla tööajaga tööga, mis on ühtlasi suurema tõenäosusega töö väljaspool kodu.

Tööstusühiskondades on naistel enamasti palgatöö väljaspool kodu, ent samas on neil endiselt suurem osa *vastutusest pere ja majapidamise hoidmises*. Põllumajanduslikes ühiskondades töötavad naised põllul ja/või kulub nende aeg muu pere heaolu ja äraelamisega seotule, mehed on sagedamini seotud tasustatava tootliku tööga, mis on reguleeritud ning turule orienteeritud. Suure majapidamises hõivatusetõttu on naistel raskusi *majapidamise ja laste ning tasustatava töö kombineerimisega*. Nii jäävad nad kõrvale ümberõppe ja täienduskoolitusprogrammide kasutajatena, *karjääris edenedes* jäävad meestest maha ning neil on vähem aega poliitiliseks ja *sotsiaalseks osaluseks*. Suur osa naiste tegevusest on tasustamata. Selline tasustamata töö jääb ühtlasi kõrvale rahvusliku koguprodukti arvestusest. Rahvastiku säilimise ja muude elutähtsate toimingute (vee kandmine, toit oma pere tarbeks) peale kulutatud energia ja aja arvestust on väga raske teostada – ent säästuühiskonna statistikas peaks see muutuma üheks kesksemaks lahendatavaks küsimuseks. Mitte kõige ebaolulisem põhjus selleks on osutada traditsiooniliste majandusnäitajate puudulikkusele elukvaliteedi hindajatena.

3.4.1 Põllumajandus

Naiste osa põllumajanduses on säästlike arengupoliitikate väljatöötamises äärmiselt oluline. Maanaised on liigagi sageli *vaesed* ja enamasti suudavad tööga vaevu pere ära elatada. Sageli on nende juurdepääs tootlikele ressurssidele piiratud ning nad ei saa meestega võrdselt kasutada täienduskoolitus- ja informaalseid arendusprogramme või töövaeva vähendavat tehnoloogiat, mis suurendaks kasumit ja tootlikkust. Seadusandlike ja kultuuriliste takistuste tõttu puudub naistel sageli juurdepääs maale, mis vähendab nende võimalusi sattuda põllumajanduspetsialistide huviorbiiti ja saada

⁴ Ülevaate ILO poolt olulisekspeetavateks indikaatoritest võib leida aadressil: <http://www.ilo.org/public/english/employment/strat/polemp/kilm/>

krediiti. Isegi kui naised teevad suurema osa farmitööst ja võtavad vastu olulisi otsuseid majapidamises, on põllumajanduse laiendamise programmid sageli loodud meestele ega arvesta naiste vajadustega. Kui see tundub ehk esmapilgul olevat Eestile võõras probleem, siis kuluks ära indikaator nõustatud talunike soolise jaotuse ja talude seisukorra kohta vastavalt leibkonnapea soole.

Üks oluline põhjus, miks naised tootlikest ressurssidest ja treeningust välja jäävad, on nende nähtamatus. Töö, mida naised põllumajanduses teevad on suurtes joontes alahinnatud. See töö on suuremalt jaolt tasustamata töö perefarmis või ettevõttes, töö elatusvahendite loomiseks, osaajaline või hooajatöö. Kõiki sääraseid tüüpe on raske ametlikus statistikas kajastada ja neid vaadeldakse kui kodutööd. Sellised alahindamise probleemid mõjutavad nimelt naisi ning just nemad kogevad tagasilööke, kui poliitika ja naisi puudutavad programmid jms. ei oska arvestada selliste aspektidega.

Põllumajanduse analüüs on Eesti statistikas äärmiselt puudulik hõlmates vaid põllumajandustoodangut, mitte põllumajanduses hõivatuid, ent nimelt nemad lähevad traditsioonilises statistikas kaduma ja vääriskid eraldi tähelepanu selle sektori siseselt suurema disagreeerimise saavutamiseks. Põllumajanduse käsitlemisena võib kaudsemalt vaadelda integratsiooniteemale pühendatud 1998. aasta EIAA-d. Erilise tähelepanu all on siin regionaalsed erinevused, mis võiksid teatud määral osutada põllumajanduse teemadele.

Põllumajandus on väikseima brutopalgaga tegevusala olnud juba aastaid, moodustades umbes poole keskmisest brutopalgast ja jäädes maha kõigist ülejäänud tegevusaladest. Naiste ja meeste palgataset põllumajanduses eraldi ei ole esitatud. Hõivatus soo ja tegevusala järgi osutab, et naisi oli 1998. aasta teises kvartalis põllumajanduse ja jahindusega hõivatud 18800 ehk 6%, mehi 25700 ehk 7,7%. Vaja oleks indikaatorit, mis osutaks palgataset soo ja tegevusala järgi, sellist indikaatorit aga ei esine. EIAA 1998 osutab pereliikme netosissetulekule kuus sõltuvalt perepea sotsiaalsest staatusest (ent mitte soost) jaotades staatuse vastavalt palgatööliseks, ettevõtjaks, talunikuks, pensionäriks ja muuks (töötud, õpilased jms). Neljast esimesest kategooriast on talunike sissetulek kõige madalam, kusjuures suurema osa sissetulekust moodustab individuaalne tööine tegevus. Kokku saab taluniku- ja pensionäripere liige keskmisest viiendiku võrra väiksemat sissetulekut. Maaelanike olukorda iseloomustab ka see, et EIAA 1999 järgi selgub, et põllumajanduse ja kalanduse oskustöölise seas oli 1999. a. alguses iga vakantse töökoha peale 91 registreeritud töötajat. Soo lõikes

vastavat informatsiooni ei ole esitatud. Ka *maa- ja omandireformil* on olnud *soo lõikes erinev mõju*, mis vääriks uurimist.

Põllumajanduses toimuv on tihedalt seotud eraettevõtlusega. Anttila ja Ylöstalo (1999:11) järgi on Eestis töøjõulisest ja töötavast elanikkonnast 91% palgatöötajad ning 9% ettevõtjad (nende hulka on arvestatud ka maksustamata pereliikmed). Nimetamisväärne hulk neist ettevõtjatest on hõivatud just põllumajanduses, moodustades 1/3 primaarsektori ettevõtjatest. See informatsioon peaks kättesaadav olema ka soo lõikes.

Põllumajanduse ressursikasutus on säästlikus arengus äärmiselt tähtis. Reostus ja selle vältimine, uuendatavate ressursside kasutamine, orgaanilist toitu kasvatavate farmide arv ja muude säästlike algatuste levik on kõik olulised näitajad. Niisamuti väärrib tähelepanu see, kui suurt osa farmi alast kasutatakse põllumajanduseks ja kui palju on kohalikel turgudel kohalikku toodangut.

3.4.2 Tööhõive

Naiste osakaal töøjõus (hõive) on 1990-ndate Eestis kahanenud mõnevõrra kiiremini kui meeste osalus: naistel 1989. aasta 71%-lt 1997. aasta 62%-le, meestel vastavalt 82%-lt 76%-le. Nooremas vanuserühmas kasvas 1989. ja 1996. aasta vahel meeste hõive aastani 1992, naiste hõive aga samas kahanes väga kiiresti. 50-69 aastaste hulgas langes naiste hõive määr 58%-lt 38%-le, meeste hõive määr aga 78%-lt 54%-le.

Erinevused naiste ja meeste hõivatuse vahel tulenevad suuresti *naiste majandusliku tegevuse alaarvestusest*, ent osutavad ühtlasi ka sellele, et naistel on *kehvem juurdepääs palgatööle*.

Naised ja mehed töötavad traditsiooniliselt erinevates sektorites. Tööstusühiskondades on naistel märksa suurem tõenäosus töötada teenindussektoris, samas kui meestöøjõud on võrdsemalt jaotunud tööstus- ja teenindussektorite vahel. See kehtib ka Eesti kohta, kus mehed on sekundaar- ja tertsiaarsektori vahel jaotunud suhteliselt võrdselt, samas kui teenindussektori osa naiste hõives on tõusnud 53,3% 1989. aastal 67,3%-ni 1996. aastal. Samas on Eesti statistikas arvestuslikud erinevused rahvaloenduse ja töøjõu-uuringute arvestuse vahel: rahvaloendusel arvestatakse töötavatena kõik alaliselt töötavad (v.a. isiklikus abimajandis rakendatud ja oma töö eest tasu saavad isikud, sh lapsehoolduspuhkusel olevad naised, kel tööleping säilis).

Töøjõu-uuring aga loeb viimased mitteaktiivseteks ning isiklikes abimajandites rakendatud töötavateks isikuteks.

Eesti Statistikaameti 1998. aasta aruanne esitab andmed rahvastiku kohta soo, majandusliku seisundi ja vanuserühma järgi, ent hõivatud eraldi vanuserühmadena ei ole soo järgi esitatud. Ka hõivestaatuse järgi ei esitata hõivatuid soo alusel. Hõivatute esitamine tegevusala järgi on samamoodi soo alusel lahti arvestamata nagu ka palgatöötajate keskmine tavaline nädalatööaeg põhitööl ametiala ja soo järgi. Kõiki nelja indikaatorit iseloomustab 1998 aasta töøjõuuuringus see, et jooniste/tabelite pealdistes on soo järgi arvestamist töötatud, joonisel/tabelis seda aga tegelikult ei toimu.

3.4.3 Ebavõrdsus tööturul

Isegi ühiskondades, kus naised on oma positsiooni tööturul kindlustanud, ei tööta nad meestega kõrvu. Eri soopooltel on *erinevad karjäärivõimalused*, erinevad töökohad, erinevad palgad ja erinevad tööajad. Naised on sagedamini kontoritöölised ja teenistujad, harvemini transpordi ja tööstusega seotud aladel. Samas ametigrupis on naised kehvematel, vähemprestiižsetel ja halvemini tasustatud kohtadel. Meditsiiniõed, stenografistid, masinakirjutajad, sekretärid, toateenijad, kassapidajad on 97-100%-liselt naiste tööd ning ühtlasi vähemtasustatud ja -lugupeetud ametid.

Eesti statistika annab üsna hea pildi naiste ja meeste erinevatest töökohtadest, ka tööaegade erinevustest, ent kuna sisse ei ole haaratud kodustele töödele (neid ei peeta traditsiooniliselt tööks) kulutatud aeg ja energia, pole ülevaade tööaegade erinevustest tegelikult piisav. Üks, küll ebapiisavaid, ent siiski midagi karjääri kohta osutavaid küsimusi võiks olla see, kuidas on erinevast soost hõivatute töö vastavuses nende haridusega.

Peaaegu kõikjal on naiste palk samasuguse töö eest madalam kui meestel ning nende teel on sageli olulised *takistused karjääri edendamiseks*. Isegi kui seadusandlikke takistusi naistel tööturul osalemiseks ei ole, toimivad takistustena eelarvamused, kultuurilised barjäärid, harjumused, tabud – tööandjad ei taha kuigi innukalt naisi välja õpetada või neid kõrgematele positsioonidele määrata.

Palgastatistika on sootundlikuse osas ESA väljaannetest puudu, esitades andmeid vaid töölepingu, teenistuslepingu ja avaliku teenistuse seaduse alusel töötajate kohta.

EIAA osutab statistikaameti pidevuuringu andmetele leibkondade sissetuleku ja kulutuste kohta. EIAA raporteerib naiste töötasu 1996. aasta oktoobris moodustavat

72,6% meeste omast; 1999. aastal on meeste netosissetulek 37% kõrgem naiste omast, keskmiselt on meeste sissetulekud 44% kõrgemad naiste omadest (Antila ja Ylöstalo 1999:85). Juuni 1998 seisuga moodustas *Gender in Development...* (1998) järgi Eesti naiste kuusissetulek meeste omast 74.5%, vaid 1,5% rohkem Poola 1996. aasta näitajast. Ülejäänud Ida-Euroopa riigid on Eestiga praktiliselt võrdsed või veidi ees (Leedu, Bulgaaria ja Läti, Tšehhi Vabariik, Rumeenia, Slovakkia) või tublisti ees (Ungari, Sloveenia, Jugoslaavia). Palgaseadusandlus oli ajakirjandusliku diskussiooni objektiks 1999. aasta lõpus ning pakkus huvitavat materjali vastavate hoiakute kohta.

Antila ja Ylöstalo (1999:85jj) osutavad, et naiste ja meestevahelised palgaerinevused on suurimad just uutes ettevõtetes – teisisõnu naised turumajanduspõhimõtete järgi loodud ettevõtete tekkimisega küll eriti võitnud ei ole. Uutes ettevõtetes on palgaerinevused äärmiselt suured.

Tulude jagunemine on sooliselt märgatavalt ebavõrdne. Perede keskmisest tunduvalt suuremat sissetulekut said enamikes vanuserühmades just meessoost perepeaga perede liikmed. Naissoost perepeaga peredes saadi suuremat sissetulekut ainult 50-59 aastaste vanusegrupis. Keskmiselt on naissoost perepeaga pereliikme sissetulek 14% võrra väiksem meessoost perepeaga pere liikme omast. Parimas elueas naiste sissetulekud olid samavanuste meeste omadest tunduvalt madalamad. Naiste keskmisest väiksemad sissetulekud kujundavad neile ja nende sõltlastele madalama elatustaseme või sõltuvuse meestest.

Lapsehoidmisvõimaluste puudumine ning ebavõrdne tööjaotus kodumajapidamise eest vastutamisel piirab naiste tööd kodust väljas ja nende *juurdepääsu kõrgematele positsioonidele ja kõrgemalt makstud kohtadele*. Isegi riikides, kus emaduspuhkus ja tasud ning lasteaiasüsteem jms. hästi arenenud, on naised sageli tööandjate poolt diskrimineeritud, kuna neid ei taheta tööle võtta kartuses, et nad jäävad töölt ära pärast sünnitust või laste haiguse korral. Mõned maad on selles osas oluliselt edenenud, võimaldades mõlemal vanemal töölt ära jääda, võrdsustades seeläbi vanemlikku vastutust ning luues võrdsemaid võimalusi palgatööks.

3.4.4 Tööaeg

Meeste hulgas on Eestis ületunnitöötamine levinum kui naiste hulgas – 45% hõivatud meestest töötavad üle 40 tunni nädalas. Ent ületunnitöö eest makstud saamine on samuti soospetsiifiline – mehed saavad oma ületunnitöö eest sagedamini rahaliselt

tasustatud kui naised (Antila ja Ylöstalo 1999:69), naised seevastu tasustatakse sagedamini lisa vaba aja andmisega. Nende hulgas, kelle ületunnitööd mitte millegagi ei tasustata, on samuti naised rohkem.

Töö intensiivsus ei ole Eestis sooga seotud – nii mehed kui naised kogevad töökoormust võrdselt liiga kõrge, liiga madala või parajana (Antila ja Ylöstalo 1999:101). Samas iseloomustab naised rohkem tunne, et töö füüsiline ja vaimne intensiivsus on kasvanud (*ibid.*, lk. 108-9). Meeste hulgas on oht kaotada tööd kogetud suuremana – ent samas on nende enesekindlus tööd uuesti leida samuti suurem kui naiste hulgas (*ibid.*, lk. 149, 152).

3.4.5 Ametiühingud

Ametiühingutesse kuulumine osutub Antila ja Ylöstalo (1999:54) järgi olevat Eestis naiste hulgas suurem kui meeste hulgas (vastavalt 14% ja 10%). Pakuksin sellise trendi ühe peapõhjuseks naiste suuremat haaratust avalikku sektorisse. Avalikus sektoris on ametiühingus osalemise määr märksa kõrgem kui privaatsektoris.

Palgaläbirääkimistel osutub samade autorite andmetel olevat meeste hulgas levinum individuaalne palgaläbirääkimiste stiil, naiste hulgas kollektiivne – taas võiks peamine põhjus olla naiste suurem osakaal avalikus sektoris, kus kollektiivne töötajaskonna eest seismine on levinum. Samas, nagu naiste ja meeste vahelistest palgaerinevustest aimub, ei ole kollektiivsest survest naistele kuigi suurt kasu olnud.

Üks Eestis esialgu veel tundmatu ja tõenäoliselt pahameeltki ära teeninud näitaja on diskrimineerimiskaebuste arv töökohtadel soo alusel. Jääb loota, et süvauuringud suudavad osutada vastava probleemi tõsidusele, mis ehk suurendab julgust enese eest avalikult seista.

3.4.6 Töötus ja vaeghõive

Kuna mehed ja naised töötavad erinevates sektorites ning erinevatel ametikohtadel ja on perekondlikest kohustustest erinevalt mõjutatud, on nad mõjutatud erinevatel eluetappidel ja erineval määral ka töötusest.

Eestis ei esine praktiliselt mingit kaetust töötuskindlustusega – need, kes võivad hõlpsalt töötuks jääda, ei saa seda endale lubada, need, kes seda endale lubada saaksid, jäävad töötuks äärmiselt ebatõenäoliselt. Vaid väga vähesed inimesed võivad endale lubada luksust töötu olla. Nad peavad tegema mingitki tööd, kui vähene ja ebaadekvaatne see ka ei oleks, ja samaegselt lisatööd otsima. See kehtib eriti naiste

kohta, kes sagedamini kui mehed teevad tasustamata tööd leibkonna heaks, kasvatavad vilju perekonna maalapil või töötavad hooajatöölisena põllumajanduses. Tavapärase majandusliku aktiivsuse definitsiooni järgi on need naised majanduslikult aktiivsed ja lähevad arvesse kui hõivatud, ent nende sissetulek on madal, oskuseid ja tootlikkust, mida neil pakkuda oleks, ei kasutata adekvaatselt, nii et kokkuvõttes sarnaneb nende olukord pigem töötuse või vaeghõivega.

Mitteaktiivsus on naiste seas kasvanud ajavahemikul 1989-97 28,8%, meeste mitteaktiivsus 36%. 1999. aasta EIAA järgi: “1998. aasta andmetel kuulus 31,8% tööealistest elanikest 1997. a alguses nn. mitteaktiivse elanikkonna hulka ja seda osa rahvusvahelise statistika praktikas tööpuuduse määra arvutamisel ei arvestata. Seega tuleb silmas pidada, et töötü abiraha saajate ja tööealise elanikkonna suhtarv Eestis ei ole rahvusvahelises kontekstis võrreldav. Et saada täiendavat informatsiooni tööturul toimuva kohta, käivitati Eesti Statistikaameti poolt alates 1995. aastast Eesti tööjõu-uuring, mida korrati veel 1997. ja 1998. aastal. Eesti tööturu uuringu (ETU) definitsioonides lähtuti rahvusvahelistest standarditest ja definitsioonidest. [...] Seega on otstarbekas kasutada töötuse mõõtmisel Eestis kahte näitajat: registreeritud tööpuuduse määr (töötud töötajad jagatud tööjõuga) ja kogu (ILO) tööpuuduse määr (ETU töötud jagatud tööjõuga).” Registreeritud tööpuuduse määr on 1993. ja 1998. aasta vahel kasvanud 0.045-lt 0.047-ni. Kogu tööpuuduse määr on aga kasvanud 0.065-lt 0.099-ni.

Samas on suurlinnades ja ääremaapiirkondades on suur osa varjatud tööpuudusel. Esimestes eelkõige seetõttu, et inimesed leiavad töökoha või sissetuleku omal käel – võimalusi selleks on palju – teistes jälle nii kauguse kui ka abiraha väiksuse tõttu – enese töötusregistreerimisel ei ole lihtsalt mõtet.

Naiste hulgas on Eestis töötus madalam kui meeste hulgas. Kuivõrd registreerimata töötus on kõrge, võib ainult oletada, milline on asjade tegelik seis. Igal juhul on võimalik, et mitmetel sotsiaalsetel ja psühholoogilistel põhjustel on naised suurema tõenäosusega registreerimata, samas: “Eesti puhul on huvitav ka see, et kui vaadata registreeritud töötust, siis on naiste osakaal meestega võrreldes oluliselt suurem. Vahe tuleb sellest, et vastavalt Eesti seadusandlusele on naistel võimalik teatud tingimustel (alla 7-aastaste laste olemasolu jne) registreerida ennast töötuks korduvalt. Mehed kaotavad teatud aja jooksul õiguse registreeruda ja langevad registreeritud töötusest välja” (EIAA 1999).

Ühe olulise täiendusena võiks vaadelda struktuurset tööpuudust. “Tööturu üldisest olukorrast ja struktuurset tööpuudusest saaks palju parema ettekujutuse, kui meil oleks ülevaade vakantsetest töökohtadest. Kahjuks on antud statistika puudulik, sest ettevõtted ei edasta tööhõivetalitustele vastavat informatsiooni. Üks põhjus on see, et kvalifitseeritud tööjõud ei otsi tööd mitte tööhõivetalituste, vaid ajalehekuulutuste, sugulaste ja tuttavate kaudu. Kvalifitseeritud tööjõud eeldab, et enamus töökohti, mida vahendavad tööhõivetalitused, on mõeldud madala kvalifikatsiooniga töötajatele. Vastavalt ETU andmetele otsib ainult 50% tööotsijatest tööd tööhõivetalituste kaudu” (EIAA 1999), Antila ja Ylöstalo (1999:12) arvates koguni 60%, kusjuures naised on aktiivsemad tööagentuuride kaudu tööd otsima kui mehed.

Palgastruktuuris on osaajaga töötajate keskmine brutotunnitasu pea alati ja pea kõigis regioonides madalam, osaajaga töötavaid naisi on Eestis 1,4 korda rohkem kui mehi.

Vaeghõive ehk pealesunnitud osaajaline töö on tööstusühiskondades üha tavalisem nähe. Kaheksakümnendate lõpu, üheksakümnendate alguse majanduskriis on neis ühiskondades loonud palju pisiotsi, ebaregulaarseid tegevusi, mis sarnanevad mitteformaalse sektori töödega arengumaades ja ebakindlate töötustega, mida võibki vaadelda kui alahõivet. Eestis oli vaeghõivatuid hõivatud naistest 6, meestest 5%, kokku oli vaeghõivatuid osaajaga töötajatest 57,7%, milles oleks oluline teada eraldi osakaalu naiste ja meeste kohta.

Täieliku töötuse ja täieliku tööga hõivatuse vahel on terve rida erinevaid variatsioone, millest igaühe jaoks peaks olema eraldi poliitika ja vastavalt ka indikaatorid.

3.4.7 Vaesus

Paljudele maadele on säästliku arengu saavutamine ja oma rahvastiku elukvaliteedi parandamine äärmiselt keeruline ettevõtmine. Vaesus on üheks peamistest probleemidest säästlikus arengus. Üleilmselt elab vaesuses miljard inimest ning see number suureneb üha. Laenude majanduslikud ja sotsiaalsed mõjud, kaubanduse tasakaalustamatus jne. toimivad eelnevalt eksisteerinud soolise ebavõrdsuse tingimustes. Naised on eriti ebasoodsas olukorras, kuna neid iseloomustab enamasti madalam haridustase ja vähemtasuv töö – Eesti tingimustes selgub, et hoolimata kõrgemast haridustasemest ja vähesemast töötuse tasemest, vähemalt ametlikust on naistele siiski iseloomulikum olla kehvemini tasustatud kui mehed. Vaesus suurendab

soolist ebavõrdsust ja seda ebaproportsionaalselt suurel määral naiste kahjuks. Palgaskaala alumises osas on Eesti tingimustes vanemad naised.

Valitsusepoolsed kärped mõjutavad eriti avalikus sektoris töötajaid, kellest on suur osa naisi. Niivõrd, kuivõrd põllumajandust üldse toetatakse, on see mõjutanud just laiemale turule orienteeritud toodangut rohkem kui enese tarbeks toodetavat ja kohalikel turgudel müüdavat toodangut. Just see domineerib aga vaesematel aladel ja sageli on selle toodangu taga just naised.

Vaesuse üheks toimivamaks näitajateks on rikkuse ja sissetuleku jaotus, keskmine sissetulek inimese kohta, allpool vaesuspiiri elava elanikkonna osakaal. Neid peab vaatlema vastavalt soole.

Emade ja hooldajatena kogevad naised, et nende koorem on suurenenud sotsiaalteenuste ja subsiidiumide vähenemisega. Vähenev leibkonna sissetulek ja *vajadus asendada sotsiaalteenused tasustamata tööga* suurendavad seega just naiste töötunde.

Laste arv, kes elavad allapoole vaesusepiiri jäävates peredes on üldisem näitaja ühiskonna seisundi kohta, samuti vaadeldakse ka koolis prii lõunat saavate õpilaste arvu.

Majanduse inimlikkuse hindamiseks võib vaadata madala sissetulekuga piirkondade elanikele antud äri-laene ja nende väärtust soo alusel.

3.4.8 Informaalne sektor

Mitmetes maades tähendab kehv juurdepääs palgatööle seda, et naised otsivad rakendust *mitteformaalsest sektorist*. Selles sektoris on töö ebakindel ja vähemtasuv (alla minimaalpalga ametlikus sektoris). Madal organiseerimise ja tehnoloogia tase, napp juurdepääs laiemale turule ja turustamisele muudavad tootmise ja tulu suhte pingeliseks. Indikaator, millega informaalsete sektori osa mõõta, peaks esitama selles hõivatud tööjõu soo ja tegevusala järgi.

Informaalsete sektori olemuse tõttu – raamatupidamise puudulikkus, töö asukoht sageli kodus – on seda väga raske mõõta. Ainult üksikud riigid koguvad regulaarselt informatsiooni informaalsete sektori kohta. Üldiselt on selle tähendus ametlikus statistikas alahinnatud. Ometi osutavad mitmed uuringud, et informaalsetel sektoril paljude riikide on sisemajanduse koguproduktis nimetamisväärne osa, eriti Aafrikas ja eriti teenindussektoris. Informaalses sektoris on sageli rohkem naisi kui mehi – isegi maades, kus naiste üldine osalus tööjõus on madal.

ILO on esitanud resolutsiooni informaalsete tööstatistika esitamise kohta 1993. aasta 28. jaanuaril (<http://www.ilo.org/public/english/120stat/res/infsec.htm>), ent Eesti statistikas puuduvad endiselt andmed informaalsete majanduse kohta.

Statistikaameti väljaande “Sotsiaaltrendid” väitel tuleks jagada rahvastik ühiskonna majanduselu ja sotsiaalkorralduse seisukohalt töötavaks ja ülalpeetavaks. Sellest arvutatakse hõivekoormus, mis osutab ülalpeetavuseas olevate ja tööeas olevate inimeste suhtele. Hõivekoormuse arvutamine on väärtuslik teatud teoreetilise olukorra määratlemiseks ehk teisisõnu demograafilise hõivekoormuse avastamiseks, kaheldav on aga, kui võrd see osutab tegelikele ülalpeetavus- ja hõivesuhetele.

Ainsa vähegi antud teema poole küündiva lühikese passaažina vaatlevad Antila ja Ylostalo (1999:15) varimajandust ning pakuvad, et nn. ümbrikupalk on Eesti palgasituatsioonis küllalt olulise tähtsusega. Varimajandus moodustab nende hinnangul Eesti majandusest arvatavasti 15-20%. Varjatud sissetulekud moodustasid Eestis Antila ja Ylostalo (*ibid.*) hinnangul 1999. aastal vähemalt 5 miljardit krooni.

ESA pidevuuring leibkondade sissetuleku kohta on metoodikalt valimuring, mis võinuks seega võimaldada ka informaalsetes sektorites haaratute väljaselgitamist. Tööealine elanikkond jaotatakse antud uurimuses tööjõuks ja mitteaktiivseks rahvastikuks ning tööjõud omakorda hõivatuteks ja töötuteks, hõivatud omakorda aga palgatööliseks ja mittepalgalisteks. Informaalsetes sektorites hõivatud võivad selle jaotuse järgi kuuluda ühtmoodi edukalt nii töötute kui hõivatute hulka, nii palga- kui mittepalgaliste töötajate hulka. Jääb segaseks, kas mittepalgaliste (ehk ettevõtjate ja üksiktöötajate) hulka kuuluvad ka koduperenaised. Informaalsetest sektorist ei ole midagi kuulnud ka Eesti Inimarengu Aruanne.

3.4.9 Transport

Indikaatorid, mida selles vallas võiks sootundlikust vaatenurgast vaadelda, on ühistranspordi kasutamine, selle kasutajasõbralikkus, infrastruktuur kasutaja vaatenurgast. Nende indikaatorite kõrval on oluline ka autode hulk, ent selle tähendus on eri maades äärmiselt erinev. Ka on see indikaator tugevalt seotud eelmiste indikaatoritega: ühelt poolt auto kui puhas staatussümbol, luksikaup, mille omamine osutab omaniku ego suurusele; teisalt auto kui paratamatus infrastruktuuri arenematusetõttu. Kumbalgi juhul ei ole autoomanike suur arv positiivne säästuarengu indikaator, ent nende erinevat tausta tuleb indikaatori väärtuse väljatoomisel selgelt arvestada.

Paraku on transpordi-indikaatorid täiesti puudu igasugusest sootundlikust indikaatorite ülevaatest, Eestis aga pole neid üldse arvestatud. Ainus indikaator, mis transpordi olukorrast mingit aimu võiks anda, on autode hulk inimese kohta. Lisaks eelmainitud olulistele aspektidele jätab see indikaator aga varju terve rea muid olulisi detaile – alates sellest, kellel kui mitu autot, kuni selleni, kui paljude registris figureerivate autodega reaalselt sõidetakse.

3.4.10 Eluase

Säästuarengu indikaatoritena nimetatakse ka elamuindikaatoreid, mida oleks tarvilik vaadelda erinevate leibkonnakoosseisude taustal. Tasuks töötada selliste indikaatoritega nagu eluaseme kättesaadavus, maja hinna suhe sissetulekusse, rendi suhe sissetulekusse, põrandapind inimese kohta, kolimissagedus, maa-arenduse hind, kulud infrastruktuurile, eluasemelaenu jms., investeeringud eluasemesse – nende teemade vaatlemine perekonnatüüpide valguses aitaks seda seostada sooaspektidega. Paraku komplitseerib nende indikaatorite hindamist Eestis terve rida aspekte. Nii näiteks on majade tagastamine see, mis tekitab palju segadust majaanike tegeliku majade omamise võime hindamisel. Selle valguses oleks Eestis huvitav vaadelda omanike arvu vastavalt sissetulekule.

Eraldi temaatika on *säästliku inimasunduse edendamine*. See koondab eluaseme, keskkonna ja transpordi-indikaatorid, ent taas ei ole selle sootundlikkusest erinevates materjalides kuigi palju aimu antud. Ometi oleks seda temaatikat mõtet ehk sootundlikult käsitleda, kuna vastavate probleemidega vastanduvad mehed ja naised erinevalt ning erinevate poliitiliste meetmete mõju on vastavalt erinevatele soopooltele erinev.

Säästlikku inimasundust kirjeldavate indikaatoritena võiks nimetada linnaelanikkonna juurdekasvu taset, fossiilkütuse kulutamist inimese kohta transpordiks; inim- ja majanduskadusid looduskatastroofide tõttu, elanikkonna protsent linnades, formaalsete ja informaalsete linna-asunduste pindala ja populatsioon.

3.4.11 Tarbimine

on säästustatistikas väga suure tähtsusega indikaator, mis aga riiklikus statistiliste vaatluste loetelus esitatud vaid tarbekaupade ja tasuliste teenuste hinnana piirkondadele iseloomulikes müügikohtades. See pole ilmselgelt piisav. *Tarbimine* on

kahtlemata soospetsiifiline ning tarbimise vähendamiseks väljatöötatav poliitika vajaks hädasti vastavat statistikat. Traditsioonilisel statistikal on selliste andmete kogumine üsna raske ning vastavaid indikaatoreid ei ole olnud kusagilt leida. Valimuurimistega peaks see aga siiski mõeldav olema.

3.4.12 Tarbijatepoolne jäätmekäitlus

Sellist indikaatorit indiviidide tasandil ei esine. Jäätmekäitluse kogused võiksid olukorrast mingi ülevaate anda, ent see jääb puudulikuks hindamaks elanikkonna tegelikku jäätmete taaskasutamise praktikat ning põhjusi. Taas on tegemist traditsioonilisele statistikale raskelt kättesaadava materjaliga.

Eelnevad indikaatorid on säästühiskonna kui säästlikuma inimõjuga ühiskonna poole liikumisel ääretult olulised. Samas tekib nende realiseerimisel suuri raskusi. Võimalik, et parim oleks nende jaotus keskkonnateadlikkuse, keskkonnateadliku käitumise ja selle põhjuste uurimiseks. Keskkonnasõbralik käitumine ei pruugi sugugi tuleneda ainult keskkonnateadlikkusest, vaid väga sageli on selle taustaks hoopis vaesus. Ent niikaua kui vaesus on keskkonnasõbralikkuse taustanäitaja, ei ole erilist lootust, et kiiresti Läänemaailmale ja selle elustandardile järele ihalevale kodanikule võiks säästlik käitumine saada normaalseks elu osaks. "Suureks takistuseks säästva arengu teel on lõhe ökoloogilise ja sotsiaalse kriisi "mõistmise" ning selle suhtes "millegi ette võtmise" vahel. Seni kuni eitatakse oma kiindumust materialistlikku, kuid äärmiselt destruktiivsesse elustiili, pole tõenäoliselt võimalik ületada kuritistikku mõistmise ja tegevuse vahel. [...Uurida tuleb] *inimeste taju, hirme ja tegutsemisvalmidust*. See võib aidata seletust leida silmnähtavale apaatsusele säästva suhtumise käivitamise suhtes ja otsida strateegilise sekkumise seisukohti efektiivsete programmide jaoks" ("Riikide mõju ökosüsteemidele" 1997:20, minu kursiiv). Selliste programmide efektiivsus suureneb tundlikumate indikaatorite abil märgatavalt.

3.5 Perekond ja leibkond

Meestel ja naistel on majapidamises erinevad rollid. Naised traditsiooniliselt juhivad ja arvestavad tarbimist põhivajaduste osas ning on peamised vastutajad laste eest, aga ka haigete ja vanade eest. Neid kohustusi jagavad naised harva meestega, isegi kui naised ka väljaspool kodu hõivatud on. Mehi vaadeldakse traditsiooniliselt leivateenijatena ning nad on kodutööde ja lastega harvem hõivatud.

Meeste ja naiste pereloomise mudelid on samuti erinevad. Naised abielluvad enamasti märksa varem kui mehed ja lahutuse korral valivad mehed ja naised väga erineva elukorralduse.

Ajakasutusuringutega peaks vaatlema nädalas lastega veedetud aega vastavalt soole ja tervet rida teisi perekondlikke kohustusi; niisamuti aega, mis tasuta teiste inimeste eest hoolitsemisele kulutatud.

3.5.1 Perekondlik seis

Varane abiellumus sekkub eriti naiste hariduslikku ja tööalasesse arengusse, seda eriti siis, kui see seostub ka varase rasedusega. Naiste risk sõltuvuseks on kõrgem maades, kus olulisel määral esineb varast abiellumust ja kus lahutuse protsent on kõrgem. Eriti haavatavad on lesed, kuna nad saavad sageli väga vähesel määral tuge abikaasa perelt ja kuna neil on vähe omandiõigusi. Naised, kes ei osale palgatöös, ei oma ka vahendeid enese elatamiseks pereliikmetele tuginemata ning on samuti väga haavatavad lahutuse või lehestumise puhul. Statistika võiks kajastada järgmisi nähtusi: milline osa meestest/naistest 15-19 või 20-24 on abielus, milline osa meestest/naistest üle 60 ei ole kunagi abielus olnud, millises vanusegrupis on vähem kui neljandik mitteabiellunuid, 1/3 või 2/3 abiellunuid ja kuidas need indikaatorid ühest perioodist teise muutuvad.

3.5.2 Perekonnapea ja leibkonna koosseis

Mehe või naise poolt juhitud leibkondade jaotus suuruse järgi ja perekonnapeade sooline jaotus eri suurusega leibkonnakategooriates võiks olla olulised indikaatorid uurimaks tähtsat poliitilist teemat – pere ja majandusliku heaolu muutumist ja mudeleid.

Lahutuste arv ühiskonnas suureneb pidevalt, samas kalduvad naised vähem uuesti abielluma, mis tähendab, et üks peret hooldavate naiste arv suureneb.

Leibkondade kohta esitatakse andmed ESA poolt tulu liigi ja kulutuste järgi ning erinevaid andmeid on erinevat tüüpi leibkondade kohta, ent siin soolistest aspektidest ei kõnelda.

Leibkonnas elavad inimesed, eri eagruppides tüüpiline perekonnapea, keskmine leibkonna suurus perekonnapea soo järgi, M/N perekonnapeaga leibkondade proportsioon laste ja abikaasa kohaloleku või puudumise järgi, N/M perepea abieluline staatus, erinevate abielulise staatusega perekonnapeade sooline jaotus, üheinimesepereid,

lastega ühevanemaleibkonnad abielulise staatuse järgi (oluline seal, kus meeste migratsioon tööga seoses on tavaline) on kõik antud teemaga haakuvad indikaatorid.

3.5.3 Naiste poolt juhitud leibkonnad

Paljudes majapidamistes on naised perekonna (leibkonna) peaks. Sageli tähendab see probleeme statistikas, kuna selliseks loetakse leibkond vaid siis, kui pole täiskasvanud mehi. Seetõttu on sellised majapidamised need, kus abikaasa on migreerunud, ei ela perekonnaga koos muudel põhjustel või on surnud. Naiste juhitud majapidamised on poliitikate väljatöötamisel äärmiselt olulised ning nende mõju hindamine kaunis komplitseeritud ülesanne. Nii leidub näiteks tõendeid, et sellistes majapidamises on laste toitumus ja haridus paremad hoolimata sellest, et sellised majapidamised võivad hõlpsamini vaesusesse kalduda.

Eesti statistika loodetavasti ülalkirjeldatud otsustuskriteeriumidest perepea määratlemisel ei lähtu, samas ei ole tavalugejal võimalik kindlaks teha, milliste kriteeriumide järgi selle üle siiski otsustatakse.

Hansson (1999:72) osutab, et ka Eesti tingimustes on sissetulek suurem nendes perekondades, kus mees on peamiseks sissetuleku toojaks. Selliste perekondade hulgas on vaid veidi üle kolmandiku neid, kus läbi tuleb ajada sissetulekuga kuni 1000 krooni pereliikme kohta.

Vaesuse feminiseerumine on üks ilmseid tõendeid naiste olukorra halvemusest nii rikastes kui vaestes riikides. Ent samas on küsimusi, mis seda teemat komplitseerivad. Nt. kui naine on leibkonna pea ja mees on töötu, kas siis on tegemist vaesuse feminiseerumisega? Kas see, kes peab üleval täit perekonda, k.a. meest, on depriveeritud võrdselt naisega, kes peab üksi üleval lapsi ja oma vanemaid? Kas mõlemad on võrdselt tõendiks vaesuse feminiseerumisest? Kas ei ole siin tegemist naiste poolt juhitud perede puhul selle pere meesliikmete olukorra kõrvalejätmisega? Muidugi toob meeste keskmine kõrgem palk kaasa selle, et kui vaid naine teenib, siis on perekonna sissetulek üksikisiku kohta väiksem; samuti on oluline arvestada, et mees enamasti üksi lapsi ei kasvata – kõik need on vaieldamatud tõsiasiad ning taustaks arutelule vaesuse feminiseerumise üle. Probleem on aga selles, et täisperekondades, kus mees on töötu või muul põhjusel ei teeni raha, jääb selle mehe depriveeritus tähelepanuta, kuivõrd keskmesse tõuseb naine kui potentsiaalne lisatõend vaesuse feminiseerumisest.

3.5.4 Viljakus

Lastesaamise iga mõjutab oluliselt naiste edasisi eluvõimalusi. Eestit iseloomustab negatiivne iive ning see tähendab, et poliitika peaks olema suunatud paremate vahendite väljatöötamisele naiste ja meeste tööjõus osalemiseks ja vanemlike kohustuste võrdseks täitmiseks.

Varane või korduv lastesaamine mõjutab naiste tervist ja sageli hoiab neid eemal haridusest ja koolitusest, mis võiks kindlustada tuleviku nii neile kui nende lastele. Sel on mõju ka nende töölolemisele: kui hariduslik kogemus on takistatud, on ka võimalused tööks limiteeritud. Naised kalduvad tööturult pikemaks või lühemaks perioodiks tagasi tõmbuma hooldamaks peret ja lapsi, mis seega nende karjääri ohtu seab. Meeste karjäär ja hariduslikud võimalused on seevastu vähem mõjutatud laste arvust kehvaltplaneeritud lastesoetamise puhul.

Kui andmeid absoluutse viljakuse taseme kohta ei ole, võiks indikaatoritena kasutada 50-54 või 45-49 aastastele naistele sündinud keskmist laste arvu ja lastesaamist naise eluea jooksul. Vanus esimesel sünnil osutab, kui vara naised alustavad lastesaamise ja sellega seotud kohustustega. Tasub vaadata ka keskmist vanust esimesel sünnitusel, et uurida sünnitusega venitamist, mis viib madalama viljakuseni. Olulisteks indikaatoriteks on ka abortide arv, alla 18-aastaste naiste raseduse tase, kontratseptiivide kättesaadavus.

3.5.5 Lapsed

Ajakasutusuuringud võiksid vaadelda lastega veedetud aega soo alusel. Olulistest lastega seotud näitajatest võiks veel välja pakkuda järgmisi: lastekodulaste arv 1000 lapse kohta, adopteeritud laste arv 1000 lapse kohta, lahutatud vanematega laste arv 1000 lapse kohta, rahulolu lastehoidmisvõimalustega, kodust ärajooksnud lapsi 1000 lapse kohta.

3.5.6 Vanurid

Viljakuse langemine ja eluea pikenemine tähendab, et rahvastik vananeb. Vanurite hulgas kasvab kiiresti väga vanade – üle 80 aastaste – osakaal. Erinevalt noorematest vanainimestest, kes sageli enese hooldamisega ise toime tulevad, sõltuvad sellised vanurid pea täielikult teistest – pereliikmetest või ühiskonna hoolest.

Vananevas ühiskonnas on naisi rohkem kui mehi, eriti kehtib see Ida-Euroopa kohta, kus sõda ja sõjajärgsed aastad üle kuuekümneste põlvkonnas endiselt tooni

annavad. Eestis on naispensionäre pensionäride seas üle kahe kolmandiku. Paljud neist on lesed, elavad sageli üksi ning saavad ühiskonnalt väga nappi toetust. Enamus meestest elavad oma elu viimase osa koos oma naistega ja isegi kui nad on lesestunud, on nende elutingimused kergemad ühiskonnapoolse hoole ja sotsiaalse kindlustatuse mõttes. Eestis said mehed naistest rohkem osa pensionisüsteemi soodustingimustest. Kuna naised on vanurite hulgas enam, peaks pensionisüsteem olema eriti tundlik just nende vajaduste suhtes. *Informaalse hooldesüsteemi osa* on kaasaegses ühiskonnas märgatavalt vähenenud (moderniseerumine, urbaniseerumine, laienenud perekonna olulisuse vähenemine ja naiste osalus tööjõus). Eriti suur on probleem nende jaoks, kel ei ole lapsi või kelle lapsed nad hüljanud on.

Tihti tähendab vanade naiste lesestaatus seda, et neil puudub juurdepääs maale, pärandile ja krediidile.

Kummagi eelneva teemaga on seotud ühiskonna seotuse aste, mida võiksid mõõta sellised indikaatorid nagu inimeste arv, kes julgevad loota naabrite või teiste kogukonnaliikmete abile. Kuna Eestis on veidi formaliseeritum kogukonnastatus veel vähe arenenud on see arvatavasti üks väheseid näitajaid, mida kasutada annab. Kogukonna tugev integratsioonitase on sageli suuremaks toetuseks just naistele.

3.5.7 Varjupaigad ja rehabilitatsioonikeskused

Meestel on sellistesse asutustesse sattumine märksa tõenäosem, eriti suure tõenäosusega elukoha puudumise tõttu. Ent see ei tähenda sugugi, nagu oleks naiste seas probleem väiksem. Naiste kodutus ja muud äärmise vaesusega seotud probleemid on väga sageli tunduvalt varjatamad kui meeste omad. Kodutu olemine on naistele enamasti liiga ohtlik eluviis, mis tähendab, et nad püüavad valida millise tahes muu võimaluse, isegi kui see toob kaasa vägivaldse suhte mitte lõpetamise, prostitutsiooni, elu elamiskõlbmatus urkas vms. Kuigi Eestis ei ole vastavaid uurimusi läbi viidud, võib arvata, et nagu mujal, nii ka Eestis ei söanda raskes olukorras olevad emad abi otsida kartuses, et neilt võidakse lapsed ära võtta. Naiste suhteline vaesus – põhjustatud madalast palgast, osa-ajalisest tööst või töötusest ning üksinda laste või terve pere ülalpidamisest – toob kaasa raskused üüri maksmisel ja elukoha alalhoidmisel või vahetamisel.

Eestis puudub täielikult igasugune kodutute, kerjuste ja hulkurite analüüs. Vaadelda tuleks, kui palju on kodutuid inimesi, mis soost nad on ja mis on nende

kodutuse põhjused, kui palju on inimesi, kes hangivad elatist kerjamisega. Ka statistikaametile pole selliste nähtuste uurimiseks ressursse antud ning vastavaid teemasid – isegi vaesuse teemat – ei sisaldu ka riiklike statistiliste vaatluste loetelus. Kodutute ja kerjaste tervise ning eluga seotud probleemid on täiesti tundmatu maa. Kodutust peaks vaatlema eluaseme kontekstis, osutamaks näiteks, kui palju on inimesi, kes kasutavad kodutute varjupaiku.

Eestis puudub täielikult igasugune riigipoolne huvi koduse vägivalla vastu, mis on aga väga sageli üks peamiseid kodutuksjäämise põhjuseid, eriti naistel ja noortel tüdrukutel. Üldine suhtumine kodututesse ja äärmises vaesuses elavatesse inimestesse on, et tegemist on joodikute ja narkomaanidega, kes oma olkorra ise ära on teeninud ja on ise süüdi, kui ei oska sellest välja rabeleda. Majandusliku arenguga uhkustava, ent selle ainsa õigustatava eesmärgi – elukvaliteedi parandamise – ripakile jätnud riigi sotsiaalpoliitika on häbiväärne ja eriti eredalt tõestab seda suhtumine vaesusesse.

3.6 Tervis

Meeste ja naiste tervise probleematika on oluliselt erinev bioloogilistel ja sotsiaalmajanduslikel põhjustel. Naiste ja meeste rollide erinevus toob kaasa erineva eluviisi ja sellega seoses erinevad tervisega seotud vajadused. Erinevad rollid ja ametid, erinevad toitumisharjumused, töökeskkond, stress, suitsetamine, erinevate uimastavate ainete pruukimine mõjutavad meeste ja naiste tervist erinevalt. Samuti on meestel ja naistel erinev kalduvus haigusteks, erinevad ka arstiabi otsimise tõenäosus ning juurdepääs tervisteenustele, samuti allumine arstide korraldustele. Haigused ja terviseriskid, millele naised altimad on, seostuvad nende reproduktiivsete funktsioonidega ja võimenduvad rasedusega.

Üldiste tervisenäitajatena vaadeldakse keskmist eeldatavat eluiga sünnil, sünnikaalu, laste suremust, emade suremust sünnitusel, laste toitumust; vastusindikaatoritena neile probleemidele vaadeldakse vaktsineerimist lastehaiguste vastu, potentsiaalselt ohtlike kemikaalide proportsiooni toidus, rahvuslikke tervisekulutusi kohalikule tervisehoolele ning rahvuslikku kogukulu seotuna SKT-ga.

Eesti tervisestatistika on küllalt põhjalikult esitatud erinevates uuringutes: nt. Eesti Tervisekasvatuse Keskuse poolt läbiviidud *Eesti täiskasvanud elanikkonna tervisekäitumise uuring, 1990-98.*

3.6.1 Surma põhjused

on meestel ja naistel teataval määral erinevad. Enne 65 eluaastat on surma põhjuseks vähk naistel ja südame-veresoonkonna haigused meestel, hiljem viimane mõlemal. Uurimused on tegelenud peamiselt meeste südame-veresoonkonna haiguste põhjustega ja vaid hiljuti ka naised ette võtnud. Mehed surevad sagedamini mürgistus ja vigastustesse, eriti nooremas täiskasvanueas. Liiklusõnnetustes vigastatute ja hukkunute arv on suur, samuti enesetappude arv.

3.6.2 Laste tervis ja suremus

Eestis ei ole selles osas ühest soost laste eelistamise probleem relevantne.

Imikusuremuskordaja on võrreldava demograafilise arenguastmega maade suremuskordajast umbes kolm korda kõrgem. Tütarlaste imikusuremus on läbi aegade madalam ega ole viimase 25 aasta jooksul muutunud, poisslaste suremus on kõrgem ning on veidi langenud.

Vaadelda tuleks üldist vaktsineerimise taset, vaktsineerimise taset lapsepõlves, ühelt poolt autostumise suurenemise, teisalt allergenilisuse kasvu tõttu võib kasvavaks probleemiks osutada laste arv, kes hospitaliseeritakse astma diagnoosiga.

Laste suremuse ja tervise kohta tuleks eraldi indikaatorid esitada vastavalt nende pere majanduslikule seisundile, sotsiaalsele staatusele, etnilisele kuuluvusele jms.

3.6.3 Aneemia

Alatoitlus on aneemia peamised põhjused ning mõjutab naisi ja mehi erinevalt. Halb toitumine ja aneemia raseduse ajal suurendab riski haigestuvuseks ja surevuseks. Indikaatorina vaadeldakse sageli madala sünnikaaluga laste arvu.

3.6.4 Reproduktiivne tervis

Surm sünnitusel või seoses rasedusega on paljudes maades endiselt oluline naiste surma põhjustaja. Selle taustaks on treenitud tervisepersonali ja terviseteenuste puudumine, alatoitlus ja puudulik esmaabi. Sellega seoses tuleks vaadelda ka naiste osakaalu, kel on juurdepääs adekvaatsele tervishoolele raseduse esimesel kolmandikul.

3.6.5 Suguhaigused

Naised on neile haigustele vastuvõtlikumad ning haigused on neil sagedamini asümptomaatilised. Suguhaiguste tagajärjeks on sageli täielik viljatus. AIDSi epideemia

alguses oli enamus haigestunuist mehed, tänaseks kasvab naistest AIDSi-haigete hulk paljudes maades kiiremini. Riskitase ja nakatumise viis on naistel ja meestel ning erinevatel eagrupidel erinev, nagu ka vajaminev preventatsioon ning kliiniline pilt.

Süüfilisse esmahaigestumine on Eestis tunduvalt suurenenud. Kui 1990. aastal registreeriti 53 süüfilisejuhtu, siis 1995 on neid 1034. Andmeid siin meeste ja naiste kohta eraldi ei esitata.

3.6.6 Tuberkuloos

Ida-Euroopa maid iseloomustas 1994-1996 aasta vahemikus äärmiselt järsk tuberkuloosi haigestumise suurenemine. Protsentuaalselt on naiste puhul toimunud kiirem tõus sellesse haigusesse haigestumises. Eestis on üle veerandi TB-juhtudest vähemalt ühele ravimile resistentsed.

3.6.7 Uimastid

Selles on traditsiooniliselt meeste ja naiste kalduvused erinevad, aja jooksul võivad aga toimuda olulised muutused, mida on vaja registreerida ja analüüsida. Nii on suitsetajate ja narkootikumide tarvitajate osakaal naiste hulgas aasta-aastalt meeste omale lähenenud. Kangete alkoholsete jookide pruukimine kasvas 1990-1994 nii naiste kui meeste hulgas.

3.6.8 Tervisehooldus

Kõige sagedamini on informaalse tervisehoole ja abi andjateks lastele, haigetele ja vanadele just naised. Ka formaalses tervisehoolekandes on sooline jaotus – mehed on sagedamini arstid ja naised õed.

Formaalse tervisehoole toimimise hindamiseks tuleks vaadelda juurdepääsu arstiabile, inimeste osakaalu, kellel on arstiabini jõudmisel mingeid takistusi ning esmaabi osutada suutvate arstide arvu maa-regioonides, samuti seda, kui suur osa rahvastikust on riikliku ja eraviisilise tervisekindlustusega kaetud ning laste arvu, kel puudub tervisekindlustus.

3.7 Seadused

Isegi maades, kus seadusandlikult on kõik naiste ja meeste osas võrdne, on mitmed traditsioonid ja eelarvamused siiski naiste ja meeste ebavõrdsuse taustaks.

Kuigi seadusandluses ei ole seadusi eraldi naiste ja meeste kohta – seaduse ees on kõik võrdsed – on mõningate seaduste mõju selline, et need mõjuvad ühele soopolele kahjulikumalt kui teisele. Nii näiteks on Eesti seadusandluses vaid registreeritud abielu see, mis seaduse ees kehtiv, vabaabielu seda ei ole. Kuivõrd traditsiooniliselt jäävad suhtest sündinud lapsed naise juurde ning mees jalutab lihtsalt minema, on seaduse ees mittekehtivast suhtest sündivate laste ema ilma alimentide jms. saamise garantiidest. Samuti on problemaatiline tänapäevaste arengute seisukohalt see, et vabaabielulist perekonda ei tunnistata täieõiguslikuks perekonnaks, mis tähendab, et sellisel (sageli just noorel) perekonnal ei ole võimalust saada noore pere laenu.

Teisalt on meeste suhtes seadus diskrimineeriv võimaluse osas saada lapsepuhkust – praktika, mis tuttav Põhjamaades.

Veel üks teema, mis osutab, et naised ja mehed ei ole seaduse ees võrdsed, on pensioni-iga. Naistel algab see 60, meestel 65-aastaselt. Kuivõrd naiste eluiga on märgatavalt pikem, veedavad nad lisaks 5 lisapensioniaastale suure tõenäosusega nimetamisväärselt pikema perioodi pensionipõlves. See tähendab, et kui naised veedavad pikki aastaid armetu pensioni otsas, siis mehed on turvatud sageli enam-vähem elu lõpuni palgaga. Ka tähendab naiste varasem pensionileminek seda, et nende töötamise ja seega pensionikindlustuse või riikliku pensionisüsteemi kaudu suuremate summade väljateenimise võimalused ei ole neil meestega võrdsed.

Kommenteerides ÜRO toetatud võrdõiguslikkuse uuringu negatiivseid tulemusi Eestis nimetas üks osalenuist, Voldemar Kolga, Eestit sotsiaalses plaanis veel ebaküpseks. “Ka avalik arvamus on ülekaalukalt traditsioonilise rollijaotuse poolt, seetõttu on ootuspärane ja loogiline, et Riigikogu jätab Euroopa sotsiaalharta mitmed paragrahvid ratifitseerimata” (Putting 2000).

3.8 Vägivald

Mehed langevad kuritegude, eriti tapmiste ja tänavakuritegude ohvriks sagedamini kui naised. Neid ründavad peamiselt võõrad või juhututtavad. Naiste ründajateks on seevastu enamasti inimesed, keda nad tunnevad või mehed nende oma perekonnast. Ametlik statistika vägivalla kohta naiste vastu on väga napp, kuna vägivallast ei teatata, eriti kui see on aset leidnud pere sees.

Peksmine, vägistamine, psühhoterror ja põhivajaduste rahuldamise võimalustest ilmajätmine on olemas igas regioonis, klassis ja kultuuris, samuti esineb noorte tüdrukute vägistamist ja intsesti nende vastu. Seksuaalne rünnak ja vägistamine võivad

viia soovimatu raseduseni, raseduse katkemise, nakatumise, depressiooni või ka enesetapuni.

Eestis osutas 1995. aasta ohvriuring, et nn. defineerimata “seksuaalintsidentidest” teatati politseisse 6% juhtudest (Josing, Ahven 1999:98). Vägistamiste puhul algatakse kriminaalasi üldreeglina vaid kannatanu kaebuse alusel. Statistika Eestis on vastavate probleemide kohta on praktiliselt olematu, selle soolist eritlemist ei esine praktiliselt üldse. Ent väiksemamõõtmelised uuringud osutavad, et probleem on väga levinud. Josing ja Ahven (1999:103) väidavad, et “koduse naistevastase vägivallaga ei tegele Eestis ükski institutsioon”.

Lasteahistamise ja lastevastase vägivalla juhtumeid vaadeldakse Eestis endiselt ajakirjandusliku kurioosumina, mitte aga uurimist vääri nähtusena. Indikaatorid, mis antud kontekstis olulised, on politseis registreeritud juhtumite arv, tõestatud hülgamise- ja vägivallajuhtumid 1000 lapse kohta soo alusel, kuriteo sooritajad soo alusel.

Pealesunnitud prostitutsioon on samuti naistevastase vägivalla üks vorme. Noored tüdrukud müüakse bordellidesse või lähevad nad väärilubaduste õnge, mis neile tasuvat tööd tõotavad ning avastavad siis, et on sattunud tööle hoopis prostituutidena. Paljud sellistest naistest on väga noored. Säärane sundus on majandusliku alakäigu ja meestest majandusliku sõltuvuse tagajärg. Orvud, pere poolt hüljatud naised, tüdrukud vaesunud küladest või tänavalapsed satuvad hõlpsamini säärasesse orjusesse. Isegi kui nad sellest vabanevad, ei soovi perekond neid sageli enam omaks tunnistada. Selliste teemade kohta andemete saamine statistilises plaanis on äärmiselt keeruline.

Hoolimata naiste vähesemast tõenäosusest vägivalla ohriks langeda on nende hirm kallaletungide või ähvarduste ees oluliselt suurem, vanuse kasvades see erinevus meeste ja naiste vahel väheneb (Josing, Ahven 1999:101).

3.9 Rahvastik

Rahvastiku soolis-vanuselise koosseisu indikaator osutab, kas rahvastik on noor või vananev, kas meeste ja naiste suhe on tasakaalus. See võimaldab hinnata rahvastiku kui terviku ja eri vanusegruppide vajadusi ning aitab osutada probleemidele, mis tasakaalutuse on tekitanud.

Eraldi tuleks ära näidata sooline koosseis igas eagrupis. Koondindikaatorina osutab laste arvu suhe naiste arvu lapsehoolduskoormat naistele teatud eagrupis. Eri kultuurides on eri vanuses laste tähendus erinev – vanuses 10-14 võivad lapsed olla mitmetes kultuurides/sotsiaalsetes gruppides emade koorma vähendateks.

Üldised rahvastikuandmed on Eesti statistikas heal tasemel, seda ka sootundlikkuse osas.

3.10 Sisemigratsioon

Naiste ja meeste osakaal on maal ja linnas üldiselt erinevatel maadel erinev. Traditsiooniliselt liiguvad naised riigisiselt väiksemal distantsil, panustades seega rohkem nn maa-maa migratsiooni ja migratsiooni sama provintsi või rajooni piires. Meestel on suuremad *töövõimalused linnades*, mida nad ka paremini kasutada saavad. Mõõtmised, mis piirduvad migratsiooniga maakondade vahel seega alahindavad naiste migratsiooni taset.

Eestis kuuluvad registreerimisele kõik, ka vallast valda liikumised, samas ei ole selleks mingit sundust, mis tähendab, et mõõtmised jäävad puudulikuks. Siserände dünaamika kohta on andmete saamine äärmiselt raske, kuna rännete kajastamises on viimaste aastate jooksul toimunud väga palju muudatusi.

3.11 Urbaniseerumine

Urbaniseerumise protsessil on oluline mõju naiste ja meeste eludele. Haridus ja töövõimalused on linnades sageli paremad ja linnakeskkond on sageli soodus naiste kogupotentsiaali realiseerimiseks. Paljudes maades kasvavad linnad väga kiiresti, mis toob kaasa ressurside piiratuse – puuduse adekvaatsest elamispinnast, puhtast veest ja sanitaarsüsteemidest. Suurenev hulk linnaelanikke elab slummides, hurtsikutes, üüritubades, ebaseaduslikes kvartalites või ühiselamutes. Ülerahvastatud, kokkupressitud kvartalid suurendavad nakkushaiguste riski.

Eestis on rahvastik kontsentreerunud Põhja- ja Kirde-Eestisse, ent linna rahvastiku väga kiirest kasvust on Eesti puhul raske rääkida. Ometi tuleb sel indikaatoril vastavate vastutustundetute poliitiliste avalduste tõttu silma peal hoida, osutamaks, kas neil on ka reaalsel mõju.

3.12 Migratsioon ja ümberasustatud inimesed

Arvestuslikult on maailmas 106 miljonit rahvusvahelist migranti. 48% neist on naised. Sageli eeldatakse, et naised migreeruvad oma sugulaste või abikaasade sõltlastena, tegelikult on migratsioonivooludest vähe teada ja naiste ja meeste osalusest nendes samuti. Adekvaatsete poliitikate ja vahendite väljatöötamiseks nii päritolumaal

kui sihtriigis on vaja tunda erinevaid probleeme, millega naised ja mehed migreerudes vastanduvad.

3.12.1 Põgenikud

Viimase 25 aasta jooksul on põgenike arv maailmas tohutult kasvanud. ÜRO põgenikekomitee hinnangul on põgenike arv tõusnud 2,8 miljonilt 1976. aastal 17,3 miljonini 1990 ja 19 miljonini 1993. a. Põgenetakse poliitilistel, etnilistel, religioossetel põhjustel ning naiste puhul ka soolise diskrimineerimise tõttu. Sageli põgenetakse väga vaestelt maadelt ning otsitakse asüüli samuti vaestelt maadelt, mis ei suuda pakkuda ei tööd ega elukohta. Põgenike hulgas arvatakse naiste osakaal olevat meeste omaga võrdne. Nende leibkondade suuruse ja struktuuri kohta on aga veel vähe teada, nt kas need on juhitud meeste või naiste poolt, kui vanad on nende liikmed jms. Naispõgenikud on sageli meestest raskemas olukorras. Seksuaalne ärakasutamine, diskrimineerimine abi saamises, erivajaduste (toidu ja terviseteenuste osas) hooletussejätmine on otseselt seotud reproduktiivse tervisega. Laagrite administratsioonis ja abiprogrammide loomises ja elluviimises ei osale naised meestega võrdselt.

Eestis puudub toimiv põgenikepoliitika ning vaated elanikkonna hulgas põgenikele on uurmiata, arvatavasti kaldega negatiivse suunas. Siiani ei ole Eestisse ka kuigi palju põgenikke saabunud. Nende integreerimisest pole Eestis praktiliselt räägitud, kuivõrd raskusi on omaenese elanikkonnagi integreerimisega.

Viimastel aastatel on üha suurenenud ökoloogiliste põgenike osakaal. Kiirete kliimamuutuste tingimustes võib see tendents muuta ka Eesti ahvatlevaks sihtkohamaaks.

3.13 Muukeelne elanikkond

Muukeelne elanikkond on Eestis üks ressursse, mis on häbitult hooletusse jäetud. Enamuses venekeelse elanikkonna kohta oleks eraldi uurimusi eriti hädasti tarvis seetõttu, et kahe kommuuni erinevuste tõttu jäävad mitmed probleemid ja võimalikud soolised erinevused statistikas varju.

Samuti oleks vaja mitmeid nähtusi oluliselt enam vanuse järgi eraldi arvestada ja esitada, kuna Eestisugustes kiireid muutusi läbielanud riikides on erinevate eagruppide olukord sageli äärmiselt erinev.

4. METODOLOOGIA⁵

4.1 Säätuindikaatorite definitsioon ja omadused

Indikaator kvantifitseerib ja lihtsustab erinevaid nähtusi ja aitab sellega seotud keerulist tervikut paremini mõista⁶.

Indikaatorid on toor- ja töödeldud koondandmed. Neid saab edasi koondada komplekssemateks indeksiteks. See, kas indikaator on kasulik või ei sõltub kontekstist. Seetõttu on vaja hoolikat valikuprotseduuri, otsustamiseks, millised indikaatorid antud regioonis relevantset on.

Säästliku arengu indikaatorite hulgas eristatakse enamasti looduskeskkonna, sotsiaalseid ja majanduslikke indikaatoreid, vahel lisatakse ka institutsionaalsed indikaatorid. Lisaks sellisele klassifikatsioonile eristatakse indikaatoritegrupid vahel selle järgi, kas nähtus, mida indikaator mõõdab on surve looduskeskkonnale, osutab keskkonna seisundile või mõõdab sotsiaalseid reaktsioone survele ja muutuvatele oludele. Surve-Olukord-Vastus (pressure-state-response – PSR) süsteem aitab surve, olukorra ja vastuse vahelisi faktoreid välja selgitada. Tänapäevaks on sellisele süsteemile lisandunud mitmeid suuremale täpsusele pretendeerivaid süsteeme.

- Relevantsus

Kas indikaatorit on võimalik otseselt siduda ühe või enama teemaga, mille ümber võtmepoliitika formuleeruvad? Säästlikkusindikaatorid on mõeldud parandamiseks otsusetegemist eri tasemetel. Kui statistikatariigid ei saa indikaatorit oluliste otsuste ja poliitikatega siduda, ei motiveeri see neid tegutsema.

- Lihtsus

Kas esitatud informatsioon on hõlpsasti mõistetav ja sihtrühma huvi äratav? Ka keerulised teemad ja kalkulatsioonid peaks lõpuks selgelt esitatava informatsioonini jõudma, mida laiem publik mõistaks.

- Valiidsus

⁵ Alljärgnev on peamiselt tõlgitud Hedman *et al.* 1996.

⁶ Siiski, vt. Ka kriitikat Marlor *et al.* (1999). Autorid tõdevad, et indikaator on termin, mida väga sageli väärkasutatakse. Nende arvates on tegemist mittemõõdetava nähtuse mõõdetava atribuudiga. Kuivõrd indikaatori taga peituv tunnus ei ole tegelikult mõõdetav, pole indikaatori valiidsust kunagi võimalik tõestada; suhe nende kahe vahel on oletatav ja tugineb uskumustele, mis on samuti kultuurilised konstruktsioonid.

Kas indikaator peegeldab fakte õigesti? Kas andmed koguti teaduslikke mõõtmismeetodeid kasutades? Kas andmed on kontrollitavad ja korratavad? Metodoloogiline rangus on vajalik selle usutavuse alalhoidmiseks.

- Dünaamika

Kas andmeid on pikema ajavahemiku kohta, et osutada indikaatori dünaamikale? Ühe- või kahekordne mõõtmine seda ei võimalda.

- Andmete kättesaadavus mõistliku hinnaga

Kas kvaliteetsed andmed on kättesaadavad mõistliku hinnaga või on võimalik teostada monitooringut, mis muudaks andmed kättesaadavaks tulevikus? Andmed võivad puududa täielikult, mitte olla võrreldavad erinevate metodoloogiate tõttu, olla mittekasutatavad, kuna metodoloogia kohta puudub dokumentatsioon, olla ebausaldusväärsed või mitte olla kättesaadavad, kuna puudub juurdepääs institutsionaalse või statistilise struktuuri tõttu.

- Informatsiooni koondamise võimalikkus

Kas indikaator on väga kitsa või laiema säästlikkusteema kohta? Potentsiaalsete säästlikkusindikaatorite nimekiri on lõputu. Praktilistel põhjustel peaks olema eelistatavad indikaatorid, mis koondavad andmeid laiemate teemade kohta.

- Tundlikkus

Kas indikaator suudab osutada väikesele muutusele süsteemis?

- Reliaablus

Kas samadele tulemustele jõutaks sama indikaatori kohta mitmeid mõõtmisi läbi viies? Kas samadele järeldustele jõuaks mitu iseseisvalt tegutsevat uurijat?

- Funktsionaalsus

Funktsionaalne säästlikkusindikaator on abiks oluliste keskkonnateemade mõistmisel ja võimaldab ühemõttelist tõlgendamist ega loo segadusseviivat informatsiooni.

Iga indikaatori jaoks tuleb välja töötada metodoloogia, mis sisaldab

1. sissejuhatust, mis esitab indikaatori eesmärgi, poliitilise relevantsuse ning seose säästuaarenguga;
2. indikaatori metodoloogilist kirjeldust ja sellega seotud definitsioone, k.a. informatsioon ja raamistik indikaatori omaduste kohta ja selle tõlgendamiseks;
3. hinnangut andmete kättesaadavusele rahvuslikest ja rahvusvahelistest allikatest;
4. vastava kirjanduse ülevaadet, viiteid lisainformatsioonile ja kontaktisikutele.

4.2 Indikaatorite kasutus⁷

Indikaatori väärtus sõltub alati selle planeeritud kasutusest. Säästurengu indikaatoritel on mitmeid erinevaid kasutusvõimalusi. Nii võib indikaator olla algselt kasutatud mingi tendentsi monitooringuks. Vastavat infot edastades jõutakse otsusteni, mis olukorda vajadusel muutma peaksid. Seejärel võib sedasama indikaatorit kasutada mõistmaks, kuivõrd mõjusad need meetmed on olnud või eesmärgi väljatöötamiseks. Positiivsete või negatiivsete muutuste publitseerimine julgustab meetmete kasutamist jätkama või neid uuesti üle vaatama. Indikaatorit kasutatakse teatud nähtuse kohta informatsiooni kogumiseks, otsimaks alternatiivseid lahendusi enne, kui poliitilisi vahendeid on rakendama asunud või uurimaks suhteid teatud arengute keskkondlike, majanduslike ja sotsiaalsete mõjude vahel.

Poliitiliste meetmete arendamises kipub tekkima oht, et indikaatoreid kasutatakse teatud poliitiliste eesmärkide ja arengute õigustamiseks ning siis kasutatakse neid omakorda kindlate indikaatorite kogumise vajaduse õigustamiseks. Nii näiteks kasutas Suurbritannia valitsus transpordipoliitika õigustamiseks teede suureneva kasutuse ennustamise indikaatorit ning sellest tulenes teedevõrgu arendamise õigustamine. Selline ekspansioon tõigi kaasa liikluse tihenemise.

Kui indikaatoreid kasutatakse poliitiliste meetmete edastamiseks laialdasemale publikule, siis seostub sellega terve rida probleeme: erinevatel indikaatoritel on publikule erinev mõju, kusjuures "publik" ei ole homogeenne nähtus. Indikaatorite mõju on äärmiselt raske ette aimata. Vahel on piiratudnäival indikaatoril ootamatult laialdane mõju. Selliseid juhtumeid tuleb osata maksimumini ära kasutada.

Teisalt on oht, et vaid ühe aspekti mõõtmiseks mõeldud indikaatorit hakatakse kasutama millegi laialdasema iseloomustamiseks, mida see indikaator tegelikult kaugeltki ei suuda. Üks kurikuulsamaid selliseid näiteid on sisemajanduse koguprodukt (SKT), mis algselt võeti kasutusele puhtmajandusliku mõõturina, nüüdseks toimib aga väga erinevate auditooriumite seas elukvaliteedi näitajana.

4.3 Indikaatorid ja avalikkus

Poliitiliste meetmete avalikustamine peaks olema kahesuunaline protsess. Indikaatoreid peaks kasutama nii teadlikkuse kui publiku tegutsemisvalmiduse tõstmiseks. Publiku reaktsioon peaks toimima mõjutusvahendina poliitikutele. Näiteks

⁷ *Getting the Best* 1997

kui püütakse eraautode arvu piirata, siis peaks publiku reaktsioon olema soov ühistranspordi efektiivsemaks muutmise järele.

Indikaatorid, mida ei osata avalikkuse meelil olevate teemadega adekvaatselt seostada või halvasti defineeritud indikaatorid võivad ühelt poolt viia väärade poliitiliste meetmeteni, teisalt usalduse kaotamiseni poliitikute, ekspertide ja avalikkuse silmis.

Indikaatorid peavad tõepoolest esitama fakte – näiteks töötuseindikaatorid on oma usaldusväärsuse publiku silmis kaotanud, kuna ei suuda tegelikkust kajastada. Indikaatorid peavad olema aktsepteeritavad: kuigi kahtlemata on oluline teada, kui suured on elanikkonna palgaerinevused, on samas kahtlane, kas inimesed on nõus vastama küsimustele omaenese sissetulekute kohta.

Indikaatorid peavad olema mõistetavad ja tähendusrikkad – neil peaks olema otsene seos inimeste igapäevaeluga, olgu see siis mingi tarbimiskäitumise tervisemõju või näiteks aeg, mis veedetakse liiklusummikutes.

4.4 Andmete kvaliteet sootundliku statistika loomises⁸

Kogu statistika isikute kohta peaks olema soo järgi kogutud. Kõik tunnused ja muutujad peaks olema esitatud ja analüüsitud nii, et sugu oleks peamine ja üldine klassifikaator.

Varane lähenemine soostatistikale oli naistekeskne – naisteorganisatsioonid pidid koguma statistikat naiste kohta naiste toetamiseks. Probleemiks peeti seda, kui puudus statistika naiste kohta. Tänapäevase lähenemise järgi on vaja statistikat naiste ja meeste kohta kõigis ühiskonnaelu aspektides erinevatele tarbijatele.

Soostatistika loomine nõuab lisaks ametlike andmete kogumisele soo alusel ka andmekogumise vastavaid meetodeid ja esitust. Vaid nii saab arvestada tegureid, mis võivad luua soospetsiifilise kallaku. Konventsionaalsed kontseptsioonid ja meetodika, mida andmekogumises kasutatakse, on sageli ebaadekvaatsed ega taba meeste ja naiste erinevaid elureaalsusi kuigi hästi. Sügavad muutused ühiskonnaelus (perekonnas, majanduses ja avalikus elus) tähendavad uusi poliitilisi probleeme, mida oleks vaja ka peegeldada uute kontseptsioonide ja andmekogumismeetodite abil. Eriti olulised mureteemad on näiteks tasulise ja tasustamata töö hindamine, meeste ja naiste osalus informaalsetes sektorites, töötuse teemad, samuti soovivad uus rahvastikuarvestussüsteem, et majandusliku väljundi mõõtmiseks hinnataks toodete tootmist majapidamises omaks

⁸ Hedman *et al.* 1996

tarbeks – see on tasustamata töö, mida väga sageli teevad just naised. Suurenevat huvi on üles näidatud ajakasutuse mõõtmiste järele.

1. Andmekogujad

Potentsiaalselt võiks vastavaid andmeid toota rahvusvahelised agentuurid ja konsultandid, statistikaametid, naisteorganisatsioonid jt. organisatsioonid ja üksikisikud, kes töötavad soo-, ajakasutus- ja säästva ühiskonna uuringutega. Riiklikus statistikasüsteemis peaks soostatistikaga tegelemine olema formaliseeritud ühe spetsiaalse alana ning selleks oleks tarvis eraldi üksust statistikaametis. Sel peaks olema katalüütiline roll kasutaja-tarbija kooperatsioonis ja sootemadega seotud statistika arendamisel kogu statistikateenuste võrgus. Ideaalis peab üksusel olema kooperatsioon poliitikutega. Eesti Statistikaametis puudub konkreetselt sootemadega tegelev instants, rahvastikustatistika osakonnas on sellise prisma ette võtnud Anne Herm. Iga valdkond käsitleb oma teemasid ja võimalusel esitatakse need siis eraldi soopoolte kohta.

2. Kättesaadavus

Sootundlike andmete kättesaadavus on äärmiselt oluline teema statistikaga töötama asudes. Andmed võivad olla

- kogutud, tabuleeritud ja avaldatud,
- avaldamata, kuigi olemas ja tabuleeritud,
- olemas, ent tabuleerimata ja avaldamata,
- olemas, ent mitte sisestatud kompuutrisse,
- ei ole kogutud või pole kogutud soo alusel.

3. Vigade põhjused

Soostereotüübid võivad ilmneda nii andmekogumises või esituses:

- Uurimuse planeerimine ja korraldamine:

Teatud teemadest kaldutakse mööda vaatama ning seda tuleks uurimuse algusjärgus täpsustada. Andmekogumise varases järgus tuleks sisse viia rida uusi meetodeid ja ideid, mis sedatüüpi statistika puhul paratamatud. Selles staadiumis on oluline ka vastajate kaasatulek.

- Valimi defineerimine

Teatud geograafilised alad, suuruse limiidi tõttu arvesse mittetulevad üksused, mobiilsed üksused jne. võivad statistilist pilti moonutada ning vääreelduste ja piiratud ressursside tõttu hõlpsalt valimist välja jääda (nt. väikefarmid, liikuvad kogukonnad jne.). See aga tähendab, et vaadatakse mööda tervest reast elustiilidest, mis nii igapäevakraami tootmiseks kui muuks sellise populatsiooni ellujäämiseks tarvilik ja milles naistel võib olla oluline osa.

- Valimi koostamine

Nimekirjad, mille järgi valimit koostatakse võivad kergesti olla vananenud või välistada teatud kategooriaid. See viib erinevate kallutatuste tekkimisele. On oluline mõõta, kuidas sellised väljajätud mõjutavad tulemuste kvaliteeti üldse ja soospektist. Valimi koostamisel on andmekogumise protsessis äärmiselt oluline osa – stratifitseerimiseks kasutatavad tunnused, valimi tüüp ja suurus mõjutavad otseselt kogutud andmete kvaliteeti. Valim peaks olema esinduslik nii ajalisel kui ruumilisel ning olema küllaldaselt suur võimaldamaks sisse arvata piisava hulga erinevaid kategooriaid. Mõnedel juhtudel nõuab tugev sooline differentents teatud ühiskonnakihtide ülesindatust.

- Kontseptsioonid ja definitsioonid

Need elemendid mõjutavad soostatistika kvaliteeti kõige tugevamalt ja määravad, kas andmestik suudab peegeldada naiste ja meeste tegelikku olukorda ühiskonnas. Näiteks see, kuidas defineeritakse leibkonnapea ja millised on kriteeriumid selle definitsiooni rakendamiseks määratlevad, kui palju naisi ja mehi sellesse kategooriasse kuulub. Kui leibkonnapea defineeritakse kui peamine leivateenija, aga kriteeriumid, mis täpsustatud intervjuerijatele, kalduvad eelistama mehi, viib see naiste alaesindatusele, isegi kui nemad toovad perekonda ainsana sissetuleku. Samuti võivad olulised erinevused majanduslikult aktiivses populatsioonis sõltuda sellest, kuidas majanduslikult aktiivset populatsiooni defineeritakse ja mõõdetakse.

- Küsimustik ja keel

Erinevad küsimuse sõnastused ja vastusevariandid võivad mõjutada vastuseid ja kogutud informatsiooni kvaliteeti. Need võivad mõjutada vastajaid erinevalt ning kaasa tuua soolise kallutatuse. Nii näiteks ei piisa sellest, kui küsida, kas naine töötab. Naised kalduvad alahindama oma tööd ning kodumajapidamistöid seega mitte tööna vaadelda – teisisõnu erineb vastajate sootundlikkus ja sooprobleemidest teadlikkus küsijate omast ning viib väärtulemusteni. Üldisemaid ja abstraktsemaid termineid mõistetakse

hõlpsamini vääriti. Põhjuseks võib olla ka see, et mehed ei taha tunnustada, et nende naised töötavad – või et nad teevad väga olulisel määral kodutöid. Seda tuleb samuti intervjuerijate treenimisel arvestada.

- Uurimuse läbiviimise periood

Uurimuse läbiviimise aeg mõjutab majanduslikult aktiivse populatsiooni mõõtmisi ja ka muid olulisi tunnuseid. Põllumajanduslik tegevus muutub aasta-ajati, samuti tegevused, mis seotud turismiga. Sellisel juhul on eelistatav, et periood, mil uurimust läbi viiakse, oleks pikem. Vastava ajavahemiku valikul on oluline mõju soostatistikal, eriti põllumajanduslikult aktiivsetes maades, kuivõrd naised on sagedamini hooajatöölised kui mehed.

- Küsitlejate treenimine

Soolise kallutatuse vältimiseks peaksid küsitlejad olema teadlikud soosuhetest tulenevatest võimalikest vigadest intervjuerimise protsessis. Neid peaks koolitama, et nad tajuks oma stereotüüpe ja arvamusi naiste ja meeste kohta ning soospetsiifiliste sõnade kasutust intervjuu käigus.

- Vastajate valik

Vastaja ei pruugi ülejäänud leibkonna kohta vastata osata. Teise soopole kohta vastamine on alati seotud ka stereotüüpide ja ettekujutustega, mis võivad kergesti väärad olla. Teiste isikute juuresolek intervjuu ajal võib samuti viia valedele vastustele.

- Uute tunnuste loomine, puuduvate väärtuste korvamine, tunnuste kontrollimine

Enne kui andmeid töödelda ja tabuleerida saab, tuleb küsimustikke kontrollida ning andmed kodeerida, sisestada ja toimetada. Ka siin sõltub andmete kvaliteet lisaks andmetöötlusprogrammidele ka personalist, kes andmetega töötab.

Puuduvate väärtuste korvamisel tuleb olla tähelepanelik vältimaks stereotüüpe ametigruppide kohta – nii võivad naised kergesti välja jääda siis, kui eeldatakse, et nad ei saa teatud ametites töötada.

4. Andmekvaliteedi hindamine

Tulemuste kvaliteet andmekogumises on mõjutatud protsessi kõigist staadiumidest.

Üldisemalt on valimuurimustes kahte tüüpi vigu: valimivead ja muud vead.

Valimivigade puhul on tegemist valimi koostamise või hindamise kallakuga ja valimi vastuoludega. Antud juhul on olulisemad muud vead. Nende hulgast tuleks eraldi

esile tõsta vead, mis seotud uurimuse kontseptuaalse ja tegeliku sisuga ja vead, mis seotud katvuse ja vastamatajätmisega.

Kontseptuaalsed vead võivad esineda uurimuse iga etapi jooksul ning sisaldada ebaadekvaatseid kontseptsioone ja definitsioone, eesmärkide väärplaneerimist ja defineerimist, küsimuste väärformuleerimist, küsimuste ebajärjekindlust, intervjuerijate ja vastajate kommunikatsiooniprobleeme, intervjuerijapoolseid väärkujutlusi, vigu andmetöötles. Tüüpilisemad vead on järgmised:

- vale vastajavalik – vastaja ei saa vastata õigesti samasse gruppi kuulvate kuuluvate teiste isikute eest;
- ebaadekvaatsed kontseptsioonid – küsimustikus kasutatavad kontseptsioonid ei peegelda reaalsust õigesti;
- intervjuerija vead – intervjuerijad ei ole piisavalt treenitud või on hooletud, mis viib küsimuste vale esitamiseni, valede väärtuste märkimiseni, kallakute tekkimiseni;
- küsimuste väärformuleerimine – küsimus ei ole küsimustikus õigesti formuleeritud;
- suhtlusprobleemid – vastaja ei mõista küsimustiku sisu või keelt. Intervjuerija ei saa normaalselt suhelda religioossete, sotsiaalsete või kultuuriliste faktorite tõttu;
- tõe varjamine – vastajad varjavad tahtlikult tõe, vastamaks sotsiaalselt aktsepteeritaval viisil või kahtlustuste tõttu uurimuse eesmärgi kohta.

Nende vigade hindamine on keeruline, ent ülimalt tähtis. Vahel vaadeldakse selleks üksikuid küsimustikke eraldi, vahel koondandmetena jne.

Katvus- ja vastamatajättudega seotud vead sõltuvad uuritute arvust ja tüübist. Katvuse vead tulenevad ebaadekvaatsest valimist ja valesst ühikute valikust. Selliste vigade hindamine on tavaliselt väga raske, kuna see eeldab valimivälisest informatsiooni. Vastamatajätmise viga tekib siis, kui infot ei koguta mingite valimis sisalduvate ühikute kohta (täielik mittevastamine) või osade küsimuste kohta tervetele üksustele (osaline mittevastamine). See mõjutab uurimust mitmel viisil:

- mittevastanud indiviidid võivad süstemaatiliselt erineda vastanutest: see viib süstemaatilise veani;
- populatsiooni üldisemad omadused võivad olla ala- või ülehinnatud, kui puuduvad ühikuid ei arvestata;
- valimi vastuolud on suuremad.

4.5 Sootundliku statistika mõned spetsiifilised probleemid

Enamus soostatistika probleeme ja andmepuudujäärke tuleneb kontseptsioonide ja definitsioonide puudujääkidest. Naised kipuvad meestest sagedamini olema olukordades, mida on raske mõõta. Nad tegelevad nii makstud kui tasustamata tööga, töötavad informaaalses sektoris. nende terviseprobleemid on spetsiifilisemad. Paljudes kultuurides on neil limiteeritud hariduslikud võimalused.

Meeste ja naiste seosed peres ja ühiskonnas on samuti halvasti mõõdetavad. Perestruktuur ja ülesehitus, meeste ja naiste vanemlikud kohustused, otsusetegemine peres ja ühiskonnas ei peegeldu sageli kontseptsioonides ja definitsioonides adekvaatselt, eriti konventsionaalse andmekogumise puhul. Lisaks on paljudes kultuurides sotsiaalsed ja kultuurilised takistused ja soostereotüübid need, mis andmekogumist raskendavad. Osad kontseptsioonid ja definitsioonid, mida varem kasutati, sisaldasid moondatud reaalsekujutusi, kus naisi vaadeldi koduperenaistena, kel puudub haridus ja majanduslik roll ühiskonnas. Naiste ja meeste spetsiifilistest vajadustest ja vastutusest ning omavahelistest seostest ühiskonnas ja perekonnas on äärmiselt keeruline statistika abil ettekujutust luua. Ent soostatistika edenemine on loonud uusi kontseptsioone ja definitsioone. Rahvusvahelistes standardites ja soovitusel toimunud olulisi muutusi pole mitmed maad ometi omaks suutnud võtta ja paljusid sooteemasid ignoreeritakse olemasolevates definitsioonides ja kontseptsioonides endiselt. Osad teemad on alles hiljuti uurimist leidnud.

4.5.1 Probleemsed kontseptsioonid ja definitsioonid.

Leibkond

Leibkond on sotsiaalmajanduslik üksus, mis koosneb indiviididest, kes elavad koos ja jagavad toidupoolist ja muud eluks tarvilikku.

Leibkonna definitsiooniga seostuvad probleemid, kui kooslus on midagi muud kui lihtsalt vanemad lastega. Üksielav vanem naine on üheisiku leibkond. Ometi kaldutakse selliseid üheisiku leibkondi lugema sugulaste leibkondadesse, kui see naine näiteks nende lähedal elab. Selline väärdefineerimine kipub sageli osaks langema just naistele, kuivõrd nad elavad kauem kui mehed ja abielluvad varem, on sagedamini lesed ja elavad oma elu viimased aastad üksi.

Leibkonna pea

Seda kasutatakse mitmete erinevate terminite katmiseks: see võib olla nii peamine leivateenija, peamine otsuste vastuvõtja, teiste inimeste poolt leibkonnapeaks peetav isik jne. Üldiselt kaldutakse sellena vaatlema meest, kes stereotüüpselt on isiklik autoriteet ja leivateenija. Isgi kui selline definitsioon on adekvaatne, on vastavad kriteeriumid, mida intervjuerijad kasutavad, sageli ebaselged ja jätavad liigselt ruumi subjektiivseks interpretatsiooniks. Selle tulemusel peetakse naisi perepeadeks sageli vaid leibkondades, kus ei ole täiskasvanud meest.

Statistika leibkonna peade kohta alahindab väga suure tõenäosusega naiste hulka, kes on leibkonnas tegelikult autoriteetideks ja peamiseks majanduslikuks toeks. Selle asemel annab vastav statistika ülevaate leibkondadest, kus naised on ainsad oma laste ja eneste majanduslikud ülalpidajad. Sellistel leibkondadel on sageli erivajadused ning vaesus ohustab neid rohkem. Seetõttu peaks alati suutma neid täpselt välja selgitada, et planeerimispoliitika nendeni jõuaks.

Kultuurides, kus perekonnas ei ole keegi spetsiifiline otsusetegija ja otsused võetakse vastu ühiselt, asendatakse leibkonnapea kontseptsioon "viidatud isiku" (*reference person*) kontseptsiooniga, et kirjeldada nende isikute peresuhteid, kellega intervjuu läbi viidi. Sellist viidatud isikut ei kasutata tabulatsioonis.

Abieluline staatus

Selle all peetakse silmas üksikisiku isiklikku staatust abieluseaduste suhtes või antud riigi tavade järgi. Kategooriad, mida sellisel juhul andmekogumises kasutatakse, peaksid peegeldama kohalikku tegelikkust. "Abielus" kategooria peaks olema selgelt defineeritud – kas see sisldab lahuselavaid, lahutatud, lehestunud isikuid, kes elavad uue partneriga ja kooselavaid abielus miteolvaid paare, kui neid kategooriaid eraldi ei arvestata.

Juurdepääs puhtale veele

WHO defineerib sellena juurdepääsu puhtale joogiveele, mis on kättesaadav kodus või 15 minuti kõndimiskaugusel. Puhta joogivee all peetakse silmas nii käsitletud pinnavett kui käsitlemata, kuid reostamata vett kaitstud allikatest.

Riikides, kes leibkondadel ei ole juurdepääsu turvalisele joogiveele – see iseloomustab sageli just ruraalseid alasid – on oluline täpsustada kõik veeallikad ning täpsustada nende joodavus ja teised funktsioonid ning kaugused. See loob täpsema pildi

inimeste sanitaarolukorrast ja osutab ka kaugetest allikatest vee toomisest tekkivat koormat naistele või meestele.

Majanduslik aktiivsus

See, kuidas tööd defineeritakse ja mõõdetakse on üks olulisemaid teemasid soostatistikas. Kui mehed on sagedamini väljaspool kodu hõivatud ja neil on makstud töö, siis naised teevad suurema osa maksustamata tööst ning seega jäävad majandusliku aktiivsuse arvestusest suurema tõenäosusega välja. 1993. aastal täpsustatud definitsiooni järgi soovitatakse senistele töödele juurde arvestada põllumajanduslike toodete tootmine ja nende järgnev ladustamine; marjakorjamine jms.; muude toormaterjalide varumine – nt. soolakaevandamine, veega varustamine jne.; toodete tootmine, ükskõik, kas need tooted on kasutatud leibkonnas või viidud turule; muu tootmine, nt. riiete õmblemine, kleitide valmistamine, rätsepatöö, pottsepatöö, mööblitootmine jms., sõltumata sellest, kas osa toodangust müüakse turul või mitte.

Sellise süsteemi järgi osutuvad sageli just naiste poolt alati tehtud, ent senini kõrvalejäänud tööd majanduslikuks aktiivsuseks. Ent ka siin jäävad arvestusest välja kodused ja isiklikud teenused leibkonnaliikmetele isiklikuks tarbimiseks. Nt. maja koristamine või kaunistamine/remontimine, toiduvalmistamine, lastekasvatamine ja õpetamine, haigete, vanade ja väetite eest hoolitsemine. Peamine põhjus, miks neid ei arvestata, on nende väidetav totaalne eradiseismine ja sõltumatus turust ja raskus nende rahalise väärtuse üle otsustada.

Majanduslikult aktiivne rahvastik

Aktiivne rahvastik sisaldab kõiki teatud täpsustatud vanuses isikuid, kes mingi kindla viiteperioodi (*reference period*) vältel kas töötavad või on töötud. Töötavate all peetakse silmas kõiki isikuid, kes oma töö eest palka saavad.

Viiteperioodi pikkus ja tööl olemise aeg on määravad kriteeriumid aktiivsuse mõõtmisel. Naised kombineerivad sagedamini majanduslikku tegevust tööga väljaspool seda, mida ametlikult tööks loetakse – majapidamistööd, laste kasvatamist, samuti on nad sagedamini hõivatud majandusliku tegevusega osa-ajaliselt või hooajaliselt.

ILO standardid võimaldavad kaht eri tüüpi mõõtmist majanduslikult aktiivse rahvastiku üle otsustamisel: tavaliselt aktiivne rahvastik, mida mõõdetakse suhtes pikemasse viiteperioodi (nt. teatud hooaeg või aasta) ja hetkel aktiivne rahvastik, mida mõõdetakse teatud lühikese viiteperioodi jooksul (nt. ühel nädalal või päeval).

Operatsioonaalsetel põhjustel arvestatakse minimaalse tööloldud ajahulgana ühte tundi viitenädala jooksul. Kriteerium “hetkel aktiivne” on kasutuses andmaks üldisemat pilti rahvastikust antud ajahetkel, ent ei suuda peegeldada kirjeldatava perioodi jooksul toimunud fluktuatsioone. Aasta-ajalised tegevuse mudelid jm. muutused tööjõus on mõõdetavad vaid kasutades pikemat viiteperioodi ja kriteeriumi “tavaliselt aktiivne”.

Hoolimata kõigist katsetest parandada rahvusvahelisi standardeid naiste ja meeste olukorra paremaks kirjeldamiseks on naiste olukord endiselt kehvasti kajastatud. Elatuseks vajalikku tööd on väga raske mõõta tavaliste andmekogumismeetoditega, isegi kui kontseptsioonid ja definitsioonid on adekvaatselt paigas.

Majanduslikult mitte-aktiivne rahvastik

Selle all peab ILO silmas hetkel mitte-aktiivset rahvastikku ning tavaliselt mitte-aktiivset rahvastikku.

Hetkel mitteaktiivset rahvastikku mõõdetakse lühema ajaperioodi vältel ning seda klassifitseeritakse mitteaktiivsuse põhjuste järgi.

Nendeks on õppeasutustes rakendatus, hõivatus kodumajapidamistöödega, pension või kõrge iga, muud põhjused (nt. invaliidsus).

Esimesed kaks kategooriat isikuid, kui nad on hõivatud kasvõi üheainsa tunni jooksul viiteperioodi vältel klassifitseeritakse aktiivsetena. Seda ILO nõudmine ignoreeritakse sageli.

Tavaliselt mitteaktiivset rahvastikku mõõdetakse pikema ajavahemiku (enamasti aasta) jooksul, indiviidi tegevusstaatus järgi. See haarab kõiki isikuid, kelle peamine tegevus mingi kindlaksmääratud viiteperioodi jooksul ei olnud ei töötamine ega tööta olemine. Klassifikatsioon selliste isikute puhul on järgmine: õpilased, kodused, pensionärid, kinnisvarast saadavast sissetulekust elatujad ja muud (lapsed, kes ei ole koolis, isikud, kes saavad riiklikku abi jne.).

Hõivestaatus

Peaaegu kõikjal on meeste ja naiste tõine staatus erinev. Mõnedes maades kalduvad naised makstud tööjõu hulgast hõlpsalt välja jääma ning nende hulk on suurem kodus või perekonnale töötajate hulgas. Teisal on naised jälle põhiline osa töövõtjatest, ent väga harva on nad tööandjad.

1993. aasta tööstaatus klassifikatsioon lisas kategooria “panustavad peretöölised”, mis asendas kategooria “maksustamata peretöölised”. See definitsioon

toob sisse pere-ettevõttes töötavad partnerid. Uuel kontseptsioonil on statistikale suur tähendus, kuivõrd varasema kategoriseerimise tõttu jäid sel viisil töötavad naised sageli arvestusest välja ning nende tegevus läks sageli kirja kodutööna.

Samuti hüljati varasem nõudmine, et arvestati vaid isikud, kes töötavad vähemalt ühe kolmandiku normaaltööajast – uue nõudmise järgi arvestati igäihte, kes antud viiteperioodi jooksul olid töötanud ühe tunni.

Eraldi kategooriana pakutakse veel välja “elatus töölisi” (*subsistence workers*) – selle all peetakse silmas töölisi, kelle toodang või teenused lähevad peamiselt perekonna enese tarbesse.

Töötus

Töötus on äärmiselt mitmekülgne nähtus ning selle defineerimine ja mõõtmine on keeruline. Rahvusvaheline töötuse definitsioon on juba üsna ammune – aastast 1982. Selle järgi peetakse töötute all silmas kõiki isikuid, kes olles üle teatud kindla vanuse on:

- a) tööta – s.t ei ole viiteperioodi vältel töötanud ühteainustki tundi makstud töö ega enesehõives;
 - b) hetkel töötamiseks kättesaadavad – s.t on viiteperioodil valmis töötama;
- ning
- c) otsivad tööd, s.t on hiljuti astunud konkreetseid samme leidmaks makstud tööd või rakendust.

Ent ometi on olukordi, kus inimene on töötaja ja tööks kättesaadav, kuigi ta ei ole asunud tööd otsima. Sageli kehtib see eriti naiste kohta – naistel võib olla juurdepääs formaalsetele kanalitele raskendatud ning kultuurilised ja sotsiaalsed barjäärid võivad töötusimist takistada, kuigi nad tahaksid tööd leida. Maades, kus kriteeriumit pehmendati ning arvestati töötuna ka inimesi, kes ei olnud töö leidmiseks konkreetseid samme astunud, selgus, et selline pehmendamine mõjutas naisi rohkem kui mehi.

Informaalne sektor

Informaalse sektori kontseptsiooni ja olulisuse ümber sigines diskussioon, kui avastati, et paljudes maades suur osa tööjõust ametlikust sektorist välja jäi. Alguses vaadeldi informaalse sektori tööd ajutise nähtusena, mis tekkinud liigsest tööjõust ning sellisel viisil olid peamiselt hõivatud maalt tulevad migrandid, kes ei suutnud linna formaalses sektoris tööd leida. Ent majanduslike kriiside ja struktuuraalse kohandamise

poliitika tõttu suurenes informaalesse sektorisse haaratute arv edasi ning selle osa majanduslikus ja sotsiaalses arengus ei olnud enam võimalik eirata.

Informaalse sektori üksuste iseloomulikeks tunnusteks on 1993 aasta definitsiooni järgi:

- Üksused, mis tegutsevad madalal organiseerituse tasemel, kusjuures töö ja kapital kui tootmise faktorid on väheeristatud või eristamata;
- Üksused, mille toodang ja teenused on väikesemastaabilisele tarbijaskonnale;
- Töösuhted, kui need eksisteerivad, rajanevad peamiselt juhutööle, sugulusele või isiklikele ja sotsiaalsetele suhetele, mitte ametlikele;
- Üksused sarnanevad teatud määral kodumajapidamisettevõtetele, kus ettevõtte kulud ja tootmiskapital on eristamatud kodumajapidamise kuludest ja kapitalist.

Informaalset sektorit tuleb eristada varjatud majandusest, kus teadlikult maksudest kõrvale hoitakse, sotsiaalset turvalisust ei tagata ja muid tööseadusandluse aspekte rikutakse.

Informaalses sektoris töötav rahvastik

Selle all peetakse silmas isikuid, kes teatud kindla viiteperioodi jooksul olid tööl vähemalt ühes informaaleses üksuses. Oluline on vahet teha nende vahel, kes töötasid ainult informaaleses sektoris ja nende vahel, kes töötasid nii informaaleses sektoris kui sellest väljaspool. Klassifitseerimaks kogu töötavat rahvastikku vastastikku välistavatesse kategooriatesse tuleb luua kolm erinevat gruppi: need, kes töötavad ainult informaaleses sektoris; need, kes töötavad ainult formaalses sektoris ja need, kes töötavad nii informaaleses kui formaalses sektoris.

Sissetulek

Täpsemalt koosneb sissetulek teenitud ja teenimata sissetulekust, mis võib pärineda järgmistest allikatest:

- tasu, mida makstakse töövõtjaile kompensatsiooniks teenuste või toodete loomisel tehtud töö eest (töövõtjate puhul);
- toodete või teenuste müügist saadav tasu (ettevõtjate puhul);
- tasu kapitalipaigutustest.

Kokkuvõtteks

Kontseptsioonid ja definitsioonid võivad luua kallutatuse ja täpsete definitsioonide puudumine võib hõlpsasti andmekvaliteeti mõjutada. Ent mitte need üksi ei ole piisavad adekvaatse statistilise pildi esitamiseks. Paljud sootemadesse puutuvad aspektid on raskelt kvantifitseeritavad ja mõõdetavad.

4.5.2 Mõõtmisprobleemid

Leibkonna struktuur

Lihtne jaotamine majapidamisteks, mida juhivad naised ja mida juhivad mehed ei ole piisav mõistmaks majapidamiste tüpoloogiat ja omadusi. Sõltuvate laste arv, erinevate sugupõlvete esindatus või enama kui ühe tuumikpere esindatus ja kõik muud omadused ja elukorralduse aspektid mõjutavad inimeste elutingimusi. Samuti ei esinda perekonnapea kogu majapidamise/leibkonna ja selle individuaalsete liikmete omadusi. Sama majapidamise liikmetel võivad olla esinevad sotsiaalmajanduslikud omadused ning nendele kättesaadavad ressursid ja vastutuskoozem ei pruugi võrdne olla.

Uued metodoloogiad ja lähenemised on selliste asjaolude uurimiseks hädavajalikud. Esimeseks sammuks on vaadelda leibkonna struktuuri liikmete arvu, soo, vanuse ja suhete järgi kõrvu muude sotsiaalmajanduslike omadustega. Samuti tuleks vaadelda peresuhteid väljaspool leibkonda – nt. lapsed, kes elavad bioloogilistest vanematest eraldi peaks olema arvesse võetavad.

Emade suremus

Haiglates võivad vahel emade suremuse põhjusena olla vääralt registreeritud muud aspektid kui rasedus või sünnitus.

Juurdepäas puhtale veele

Seda mõõdetakse enamasti leibkonnauurimustega või rahvastiku ja elamustatistikaga. Sageli ei ole mitte kõik allikad ja nende kaugus elamutest arvestatud ja isegi kui on, siis ei pruugi vastaja olla võimeline nende tegelikku kaugust määratlema.

Sisemigratsioon ja rahvusvaheline migratsioon

Andmed migratsiooni kohta riigisisest saadakse enamasti rahvaloendusest, uurimustest ja rahvastikuregistritest. Riikides, kus viimased ei eksisteeri või kus

migratsioon ei ole adekvaatselt registreeritud, on ainsaks allikaks rahvaloendus või uurimused.

Andmekogumises võib naissoost rahvastik olla hõlpsalt alaarvestatud. Teatud osas rahvastikust võib ränne naiste hulgas olla mitteaktsepteeritav ja sellest ei teatata. Sisemigratsiooni-alased uurimused keskenduvad üldiselt migratsioonile linnadesse ja kaugemate vahemaade taha, seega tabuleeritakse kasutusesolev andmestik regioonide või provintside kaupa, millega jäetakse välja rännud lühema vahemaa taha. Kuivõrd naised rändavad suurema tõenäosusega lühema maa taha ja pigem maaregioonidest maaregioonidesse, jääb nende ränne ametlikus statistikas peegeldamata.

Andmed rahvusvahelise migratsiooni kohta saadakse samuti rahvaloendusest ja uurimustest ning seda iseloomustavad siserändele sarnased probleemid. Kuivõrd enamustel riikidel on kaasajal teatavad rändepiirangud, rännatakse väga sageli illegaalselt ning see jääb arvestusest välja. Dokumenteerimata migratsiooni on väga raske kvantifitseerida ja olemasolevad hinnangud ei ole eraldi arvestatud soo järgi. Ka ei tabuleerita välisündinud populatsiooni soo järgi.

Tasutud ja tasustamata töö

Naiste ja meeste tasustatud ja tasustamata töö mõõtmine on soostatistika keerulisemaid probleeme. Isegi kui kontseptsioone ja definitsioone korrektselt kasutatakse ei ole tasustamata töö mõõtmised sageli usaldusväärsed.

Isegi kui tasustamata töö sisaldub majandusliku aktiivsuse kontseptsioonides ja definitsioonides ja jääb seega statistikaameti arvestuse raamidesse (nt. elatuseks vajalik majapidamistöö) on raske seda tegelikult konventsionaalsete andmekogumismeetoditega mõõta.

Tasustamata töö, mis ei mahu statistikaameti definitsioonide raamesse – sellised majapidamistööd, nagu laste ja teiste leibkonaliikmete eset hoolitsemine – ei ole majanduslik ning seega ei mõõdeta seda uurimustes ega rahvaloendustes (välja arvatud ajakasutuse uuringutes).

Elatuseks vajaliku ja majapidamistöö vahel piiri tõmbamine on väga keeruline. Naised võtavad osa mõlemast ega erista, mis sellest on majanduslik ja mis mitte, eriti kui mõlemat tüüpi tööd tehakse samal viisil, samade tööriistadega, samas kohas ja sageli samaaegselt. See, mida naised oma tööst ise arvavad, vastajate valik, küsitelajate treenimine jne. on kõik olulise tähtsusega sellele, missugune on tulemus.

Ajakasutus

Ajakasutuse-uuringud on alternatiiviks traditsioonilistele tasutud ja tasustamata töö mõõtmise meetoditele. Ajakasutus-statistika vaatleb, mida naised ja mehed teevad, salvestades meeste ja naiste kõik tegevuse vormid teatud ajaperioodi jooksul

Andmeid kogutakse otsese vaatluse, intervjuude, enesevaatlusega. Viimane on ses mõttes eriti problemaatiline, et respondent peab meetodist aru saama; intervjuudes eeldatakse, et respondent mäletab õieti ja oskab aega adekvaatselt hinnata.

Põllumajandustöö

Põllumajanduses ja maa-elu arengus on üks suuremaid probleeme täpne soostatistika. Paljusid põllumajandustööga seotud aspekte on raske mõõta. Väikefarmid jäävad sageli kõrvale praktilistel põhjustel – ressursside puudusel. Kuivõrd just naised on sageli selliste farmide ülalpidajad, on info nende hõive kohta põllumajanduses tihti väär.

Ressursside kasutamise võimalused

Üldiselt kipuvad need olema naistele ja meestele ning erinevatele sotsiaalsetele gruppidele erinevad. S nende võimaluste all peetakse enamasti silmas tootlike ressursside ja omandi isiklikku valdamist ning isiklikku juurdepääsu muudele vahenditele, mis sissetulekut ja tootlikkust suurendada võiksid – nt. õppimisvõimalustele (Eesti on samas huvitav näide sellest, et hoolimata naiste suuremast ümber- ja täiskasvanute täiendõppest osavõtust ei ole nende võimalus ressursse kasutada sugugi paranenud).

Maades, kus põllumajandusel on oluline osa, on maa kasutamise võimalused olulise tähtsusega. Andmeid saadakse selle kohta põllumajandusuurimustest ja rahvaloendusest. Enamasti viitab selline andmestik vaid farmi omanikule, jättes seega kõrvale muud leibkonna liikmed. Isegi kui neid arvestatakse, ei arvestata neid sageli eraldi soo järgi.

Krediidivõimalused

Selle uurimist takistavad mitmed sotsiaalsed probleemid. Tahe sellest adekvaatset ülevaadet anda sõltub, kas küsitlus viiakse läbi kellegi juuresolekul ja kui, siis kelle. Samas on sellist infot raske kätte saada ka seetõttu, et perekonna/leibkonna büdzhett on sageli liiga tihedalt seotud ning raske on otsustada, kes on millise osa käsutaja.

Isiklik ja leibkonna sissetulek

Peamised probleemid:

- erinevate sissetulekuallikate väljaselgitamine, sh natuuras saadud sissetulek;
- kontseptuaalsed raskused enese tarbeks toodetu hindamisel;
- raskused info kättesaamisel väikefirmadelt ja ettevõtetelt informaaalses sektoris, kus töölised ei pea oma sissetuleku üle arvet;
- metodoloogilised probleemid info kogumisel.

4.6 Puuduvad andmed

Andmed on eriti harukordsed järgmiste teemade puhul:

- meeste viljakus
- leibkonna ülesehitus ja struktuur
- surma põhjused ja haigused
- sise- ja välisränne
- koolist väljalangemise tase
- hariduslikud saavutused
- kõrghariduse teemad
- krediidivõimalused
- maakasutuse võimalused
- informaalne sektor
- elatuspõllumajandus
- tasustamata töö
- ajakasutus
- isiklik ja leibkonna sissetulek
- sissetuleku kontroll
- vaesus
- vägivald naiste vastu ja kodune vägivald
- majanduslike otsuste tegemine
- otsusetegemine kohalikul tasandil
- otsusetegemine leibkonnas
- ressursside paigutamine leibkonnas

5. LÕPPSÕNA

Käesolev töö koondas jätkusuutlikku ühiskonda mõõtvaid indikaatoreid ning analüüsis, miks peaks selliseid indikaatoreid vaatlema sootundlikult. Lõppsõnas tahaksin veel kord juhtida tähelepanu kahele olulisele probleemile, mida see töö minu jaoks tõstatas: kuivõrd on soolise võrdõiguslikkuse ning säästliku ühiskonna teemasid üldse võimalik koos käsitleda ning kas neid on võimalik koondada statistiliste indikaatorite eesmärkide saavutamiseks.

UNDP peamisteks huvialusteks on sellised teemad nagu vaesuse vähendamine/kaotamine, töökohtade loomine, säästlikud elatusvahendid, keskkonna regenereerimine ning kvaliteetne juhtimisstruktuur. Ida-Euroopas on spetsiifilisemateks soolisi probleeme käsitlevateks eesmärkideks kohalike rahvusvaheliste *Gender in Development* (GiD) üksuste arendamine, rahvusliku tegevusplaani arendamine Beijingi jätkuülesandena, naisparlamentäärade ja NGOde suhtlusvõrgu, soo- ja inimõiguste teemalise dialoogi edendamine ning soolise analüüsi võime suurendamine. Ilmselt on spetsiifilisemad sooteemad seotud UNDP üldisemate eesmärkidega. Viimaste efektiivsemaks muutmiseks peaks neis arvestama sooaspektidega.

UNDP ülevaates *Gender in Development*, mis käsitleb sooliste teemade esinemist ja arengut Ida-Euroopa riikides on heade näidetena soolisest teadlikkusest ja selle ellurakendamise osutatud Põhjamaadele, kus saavutatud on naiste kõrge poliitiline aktiivsus; suhteliselt head on tulemused majanduslikus sfääris; kuigi endiselt eksisteerib nii vertikaalne kui horisontaalne segregatsioon ehk eri sektoritesse ja kutsealadesse jaotumine vastavalt soole ning juhtivad kohad on jätkuvalt pigem meessoos käes, on meeste hoiakute muutmine vanemakohustuste jagamisel siiski edukas olnud; vägivalla ennetamine ja kaotamine on samuti üheks selgelt arendatavaks valdkonnaks. Põhjamaade koostöö raames keskendutakse sellele, et võrdsustada naiste ja meeste osalust järgmistes eluvaldkondades: juurdepääsuvõimalused poliitilistele ja majanduslikele otsustamisprotsessidele, majanduslik staatus ja mõju, vanemakohustuste ja töö kombineerimise võimalused, sooline võrdsus tööturul; arendada tahetakse soolise võrdsuse saavutamise meetodeid.

Ükski neist teemadest ei ole aga seotud keskkonnasäästliku ühiskonnaga. Tõsiasi, et neid kahte omavahel tihedalt seotud teemat ka antud projekti ellu kutsunud organisatsiooni vastavateemalises raportis ei ühendata, on paraku üheks paljudest

signaalidest, mis viitavad, et nende sidumine on väga problemaatiline valdkond. Nii esitab ÜRO naiste ja keskkonna vaatlemisele pühendunud diskussioonigrupp internetis küsimuse 1999. aasta oktoobris oma liikmetele: kas keegi teab keskkonnaindikaatoritest, mis peegeldaks soolisi aspekte – nt. indikaatoritest, mis seostaksid seda loodusliku mitmekesisuse, kliimamuutuste, metsanduse või muude üleilmsete keskkonnaprobleemidega. Vastanud ei osutanud sellistele indikaatoritele.

5.1 Jätkusuutlik ühiskond ja keskkonnasõbralikkus?

Järve ja Papp (1999:7) defineerivad jätkusuutlikku ühiskonnana ühiskonda, mis suudab inimressursse paremini kasutada. Antud kontekstis tähendab see peamiselt soolise ebavõrdsuse kaotamist. Käesoleva andmeid koondava uurimuse suurimaks probleemiks on sootemaatika seostamine säästühiskonna teemadega. Olen lähtunud säästühiskonna keskkonna-eetilisest definitsioonist, mis muudab võrdõiguslikkuse problemaatika käsitlemise mitmeti keeruliseks ning toetava kirjanduse vaeseks ettevõtmiseks. Samas olen veendunud, et jätkusuutliku ühiskonna eristamine keskkonnasäästlikust ei ole õigustatud.

Säästlik ühiskond on ühiskond, mis ei raiska ressursse üle looduse taastootmisvõime. Nais- ja meessoovõrdsuse edendamine suudab küll inimressursside raiskamist vähendada, ent see ei vähenda sugugi automaatselt loodusressursside raiskamist. Kuigi keskkonna olukorra halvenemisega seotud kogemused on soospetsiifilised, ei too soolise võrdsuse suurendamine veel iseenesest kaasa säästlikumat ühiskonda.

Sooanalüüs ja keskkonnateemad seisavad enamasti lahus nii erialases kirjanduses kui ka – kuigi vähem – säästuaarengu praktilistes väljundites. Ühena vähestest analüüsides antud teemal seob Cecile Jackson need kaks teemat omavahel ning ühtlasi vaesuse teema ning vaesuse leevendamise oletatavalt saavutatava keskkonnajuhtimise paranemisega.

NGO-d on rõhutanud, et naiste ja keskkonna olukorra paranemine on omavahel positiivses sõltuvuses: edeneb üks, läheb teinegi ülesmäge. Ning vastupidi – patriarhaalne maailm on see, mis meid kaasaegsesse masendavasse olukorda on toonud. Jacksoni arvates viib selline analüüs naiste naturaliseerimise ja looduse feminiseerumiseni ning ajaloolise ja materialistliku analüüsi puudumiseni (1997:114).

Naiste olukorra paranemist seostatakse tihti vaesusest jagusaamisega. Kas on aga vaesus keskkonnasäästlikkuse vaenlane number üks ning kas naiste ja vaesuse

seostamine on õigustatud? Jackson (1997) heidab paljudele analüütikutele ette, et need koondavad naised ja vaesuse üheks probleemiks, mida need aga sugugi ei ole. See võib tähendada tegelike vaesuseprobleemide, nende põhjuste ja leevendamisevõimaluste puudulikku analüüsi.

Ühest küljest on õige, et vaesus tekitab hoolimatuse keskkonnaprobleemide suhtes – kuid siinkohal tuleks siiski teadvustada, et Eesti on küll mitmes mõttes “arengumaa”, ent riigi vaesus ei ole selline, et võiks väita, nagu oleks keskkonnateemad kõrvale jäetud seetõttu, et ellujäämine ise on juba niivõrd keeruline ettevõtmine. Me peaksime olema siiski võimelised igapäevaste murede kõrvalt nägema, kuidas meie käitumine võiks keskkonda mõjutada ning tänu sellele ennetada probleeme, mida nende igapäevamurede lahendamine mittedaerulikul viisil võiks kaasa tuua.

Samuti tuleb meele pidada, et rikkus ja keskkonnasäästlikkus ei käi ilmingimata käsikäes. Keskkonnasõbraliku käitumise taga võib nimelt olla peamiselt vaesus, võimetus tarbida niipalju kui antud ühiskonna ideaaliks on. Nii kirjutab William E. Rees (1997), et vaesust on hakatud kasutama kui säästliku ühiskonna suurimat vaenlast. “[S]ee on soodustanud rahva seas levinud (ning ka poliitiliselt vastuvõetava) vaate, et “parim moodus keskkonna parandamiseks on rikkaks saada”. Olgugi, et maailma vaeseid vaevavad teravad keskkonnaprobleemid on peamiselt kohalikud nii põhjuse kui tagajärje poolest, näitab ökoloogilise jalajälje analüüs, et ähvardavad endeemilised ülemaailmsed probleemid (näiteks osoonikihi hõrenemine ja kliimamuutus) saavad alguse materiaalsest jõukusest. Ülemaailmse muutuse “suitsevaks püssiks” on priiskav tarbimine, mis käib kaasa kõrge sisemajanduse kogutoodanguga inimese kohta, mitte aga äärmise vaesusega. Muidugi tuleb parandada kohalikke keskkondi, kuid see pole veel litsents, mis lubab eratarbimisel hukutada globaalset kogukonnamaad. Vaatamata ettekandele “Agenda 21” ei tohi rajada teed säästvate arengule maailmas, kus inimesi nähakse eelkõige potentsiaalsete tarbijatena ja alles seejärel vastutavate kodanikena”.

Tüüpilised arenguinterventsioonid, millel on otseselt keskkonnasäästlikud eesmärgid, sisaldavad kõrgema kütuse-efektiivsusega ahje, päikeseenergiat töötavaid keetjaid, biogaasi, agro-metsandust, pinnase ja veekonserveerimise programme. Sotsiaalne metsandus ja muud puuistutamise plaanid on saanud tubli kriitika osaliseks just soolise kallutatuse tõttu – sageli pole puuliigid, mis valitakse metsameeste (*sic!*) poolt naiste eelistus. Tihti eeldatakse, et naiste asi on hooldada noori puid või

agrometsanduse saaki, samuti ignoreeritakse soolisi omandiõigusi. Samuti on kohaliku toidu küpsetamisel ahjud ebasäästlikud. Kohaliku kogemuse ning naiste mittearvestamine viib sageli keskkonnasäästlikkusele püüdlevate lahendusteni, mis kohalikus reaalsuses ei toimi.

Õnnetuseks ei tähenda see, et kui naistega arvestada, on tulemus alati keskkonnasäästlik. Naised on struktuuralselt küll nõrgad, ent nende manööverdamisvõimalused ei ole siiski nii piiratud. Sellise manööverdamise lõpptulemus ei ole aga sugugi ilmtingimata keskkonnasõbralik. Mitmed uurimused osutavad, kuidas keskkonnasäilitamise eelduseks on sotsiaalne ebavõrdsus ning naiste emantsipatsioon (või mistahes allasurutud grupi emantsipatsioon) võib kaasa tuua “ökoogilise korra kõikumalöömise” (nt. Van den Breemer 1992, van Beek ja Banga 1992, Jodha 1985, tsit. Jackson 1997:138). Keskkondlikult hävitav käitumine tuleneb sageli soohuvidest. Arengu demokratiseerumine ja sellesse võrdsuse elemendi toomine ei ole sama, mis keskkonnasäästlikkuse suurendamine, konserveerimine ja ressursside säästlik kasutamine. Sageli võib naiste võrdsuse edenemine käia otseselt käsikäes arengu “iga hinna eest” edendamisega ning seega mittesäästliku kasvu soodustamisega.

Siiski ei ole mõtet sootundlikku analüüsi keskkonnasäästlike vahendite otsimisel nurka visata. Sooanalüüsi võiks rakendada keskkondlikele teemadele selleks, et paremini mõista sugudevaheliste suhete seost keskkondlikega. Lisaks omandisuhetele tähendab see terve rea ressursikasutuse mudelite vaatlemist soolisest perspektiivist. Keskkondlikud suhted on soospetsiifilised erineva juurdepääsu tõttu tööle ja erinevatele teadmistele (Jackson 1997:140). UNDP programmi raames on oluline, kuidas kaasata naised kõigide tasemete keskkonnaotsustuste tegemisse, kuidas integreerida soolisi aspekte säästuarengu poliitikasse ja programmidesse ja luua või tugevdada rahvuslikke, regionaalseid ja rahvusvahelisi mehhanisme hindamaks arengu- ja keskkonnapoliitikate mõju naistele⁹. Kuivõrd Eestis ei ole kogu keskkondlik diskursus veel piisavalt selgelt jõudnud avalikkusesse, siis võiks keskkonnateadlikkuse indikaatorid olla ehk kõige olulisemad, millega inimesteni jõuda. Selliseid andmeid tuleks traditsiooniliste eraldiseisvate keskkonna- ja arenguindikaatorite kõrval esitada selgelt ja teravalt avalikkusele ning seda tuleks püüda teha ka soolisest vaatenurgast. Ülejäänud eesmärkidest on programmide ja poliitikate potentsiaalse mõju hindamisele suureks toeks sooliselt disagegreeritud andmete olemasolu. Samuti võiks vaadata veidi

⁹ <http://www.un.org/womenwatch/forum/enviro/enviro.htm>

kaugemale ja arutleda, kas ollakse võimaliku keskkonna olukorra terava halvenemise või keskkonnakatastroofide korral valmis adekvaatselt reageerima naiste ja meeste erinevatele vajadustele. Ent ehk on siiski võimalik leida poliitilisi meetmeid, mis sellist olukorda siiski reaalsuseks ei lase muutuda. Üks olulisemaid sfääre on siinkohal tarbimisharjumuste muutmine. Mitte-säästlike harjumuste muutmine eeldab soospetsiifiliste statistiliste teadmiste olemasolu, säästlike meetmete efektiivne rakendamine nõuab põhjalikku soolist analüüsi, teadmaks, kuidas muutused erinevaid soopooli mõjutada võivad ja seega, kas nende muutuste vastu hakatakse võitlema või võetakse need omaks. Siin pole aga lihtsalt erinevate soopoolte statistiline vaatlemine piisavaks analüütiliseks meetodiks. Selline analüüs nõuab märgatavalt suuremat tundlikkust kui statistika pakkuda suudab.

5.2 Statistika kui ebapiisava tundlikkusega vahend sotsiaalsete nähtuste uurimiseks

Vajadusest lahutada statistilised andmed mitte ainult soo alusel, vaid ka muude olulisi erinevusi omavate kategooriate alusel – osalt ka selleks, et sedasama soolist aspekti adekvaatsemalt arvestada – tuleneb järeldus, et statistikast jääb sageli liiga väheks, ka statistilistest valimuurimustest. Nende kõrvale oleks seega vaja põhjalikke kvalitatiivuuringuid.

Pärast statistiliste andmete kogumist ja esitamist põhjuslikud seosed nähtuste vahel alles ootavad uurimist. Statistika osutab probleemidele – seda küll juhul kui soolist ebavõrdsust antud riigis üldse probleemiks peetakse. Ent probleemide põhjuste väljaselgitamiseks ja ka nende tagajärjede ennustamiseks ei ole statistika sugugi piisav meetod.

Selleks ei ole aga Eestil hetkel piisavat hulka spetsialiste. Mitmed kõrgkoolid toodavad sotsiaalteadlasi, ent neid julgustatakse minema pigem erafirmadesse kui kehvalt makstud avaliku sektori spetsialistideks ja hindajateks ning riigi sotsiaalpoliitika kritiseerijate tänamatut tööd tegema. Samas on just kvaliteetse akadeemilise sotsiaalanalüüsi vajadus Eestile kui üleminekumaale hindamatult suur ning erilist rõhku peaks panema kvalitatiivuuringutele, mis osutaksid arendatavate valdkondade omavahelistele vastuoksustele.

6. KIRJANDUS

6.1 Kasutatud kirjandus

Ahven, Andri & Josing, Marju 1999. Turvalisus ja vägivald. Teoses *Jagatud õigused ja vastutus. Sooline võrdõiguslikkus Eestis*. – Tallinn: Sotsiaalministeerium.

Antila, Juha & Ylöstalo, Pekka 1999. *Working Life Barometer in the Baltic Countries*. Labour Policy Studies No. 214. – Helsinki: Ministry of Labour.

Eesti inimarengu aruanne 1998. – UNDP väljaanne.

Getting the Best Out of Indicators 1997. – UK Round Table on Sustainable Development. December.

Guijt, Irene 1997. *Gender: The Environment in Development Cooperation. An Assessment of Agenda 21 and the Platform of Action*. – Sida, Department for Policy and Legal Services and Department for Natural Resources and the Environment. April.

Hedman, Birgitta, Perucci, Francesca, Sundström, Pehr 1996. *Engendering Statistics. A Tool for Change*. – Statistics Sweden.

Jackson, Cecile 1997. *Gender Analysis and Environmentalism*. Teoses *Social Theory and the Global Environment*. Ed. by Redclift, M. & Benton, T. – London & New York: Routledge.

Marlor, Chantelle, Barsh, Russel Lawrence and Duhaylungsod, Levita A. 1999. Commentary. Comment on “Defining Indicators Which Make Sense to Local People: Intra-Cultural Variation in Perceptions of Natural Resources” (Virginia Nazarea *et al.*) – *Human Organization* 58(2), Summer.

Putting, Jaanus 2000. *Soorollid pidurdavad Eesti ühiskonna arengut. Naised saavad meestest kolmandiku võrra vähem palka*. – Postimees, 29.jaanuar.

Raitviir, Tiina 1999. Poliitikas osalemine. Teoses *Jagatud õigused ja vastutus. Sooline võrdõiguslikkus Eestis*. – Tallinn: Sotsiaalministeerium.

Rees, William E. 1997. Kommentaar: Ökoloogilised jalajäljed viivad “suitseva püssini”. Teoses Wackernagel, Mathis *et al.*: *Riikide koormus ökosüsteemidele*. – Tallinn: Keskkonnaministeerium, Eesti Roheline Rist. Märts.

Saar, Ellu 1999. Haridus. Teoses *Jagatud õigused ja vastutus. Sooline võrdõiguslikkus Eestis*. – Tallinn: Sotsiaalministeerium.

Sotsiaaltrendid 1998. – Tallinn: Statistikaamet.

6.2 Soovitav kirjandus

CCIC 1991. *Two Halves Make a Whole: Balancing Gender Relations in Development*. – Ottawa: CCIC.

Cities Feeding People Program Initiative 1998. *Program Summary 1997-2000*. – Cities Feeding People Report Series No. 22. Ottawa: International Development Research Centre.

FAO 1995. *Gender Analysis and Forestry*. – Rome, Italy: FAO Forests, Trees and People Programme.

Fortmann, Louise ja D. Rocheleau 1985. Women and Agroforestry: Four Myths and Three Case Studies. – *Agroforestry Systems* 2: 253-272.

Geisler, Gisela 1993. Silences Speak Louder than Claims: Gender, Household and Agricultural Development in Southern Africa. – *World Development* 21(12): 1965-1980.

Kabeer, Naila ja Ramya Subrahmanian 1996. *Institutions, Relations and Outcomes: framework and tools for gender-aware planning*. – IDS Discussion Paper. #357. Sussex, UK: Institute of Development Studies.

Mianda, Gertrude 1996. Women And Garden Produce Of Kinshasa: The Difficult Quest For Autonomy. Teoses *Women, Work, and Gender Relations in Developing Countries*. Parvin Ghorayshi ja Claire Belanger, toim. – Westport Connecticut: Greenwood Press, 91-101.

Ofei-Aboagye, Esther 1996. *Gender Critique On Urban Agriculture: Food Security And Nutritional Status In Greater Accra (Ghana)*. – Report for IDRC Project No. 96-0013 003149. Ottawa: IDRC.

Overholt, Catherine A. *et al.* 1991. Gender Analysis Framework. Teoses *Gender Analysis in Development Planning*. Rao, Aruna, Mary B. Anderson ja Catherine A. Overholt, toim. – West Hartford, Connecticut: Kumarian Press, 9-20.

Rathgeber, Eva M. 1990. WID, WAD, GAD: Trends in research and practice. – *The Journal of Developing Areas*. 24 (July), 489-502.

Rojas, Mary Hill and Beth Miller 1997. *Including Gender In The Participatory Work Of Heifer Project International*. – Little Rock, AR: Heifer Project International.

Schalkwyk, Joanna, Hellen Thomas ja Beth Woroniuk 1997. *Handbook for Mainstreaming A Gender Perspective in the Agriculture Sector*. – Publications on Agriculture and Rural Development: No. 6. Stockholm, Sweden: SIDA, Dept of Natural Resources and the Environment.

Stonich, Susan C. 1989. The Dynamics of Social Processes and Environmental Destruction: A Central American Case Study. – *Population and Development Review* 15(2): 269-296.

Thomas-Slayter B., G Sodikoof ja E. Reynolds 1996. *Gender, Equity and Effective Resource management in Africa. ECOGEN Project.* – Worcester: Clark University.

Thomas-Slayter, B. ja D. Rocheleau 1995. *Gender, Environment and Development in Kenya: A Grassroots Perspective.* – Boulder: Lynne Reinner.

Thomas-Slayter, Barbara *et al.* 1995. *A Manual for Socio-Economic and Gender Analysis: Responding to the Development Challenge.* – ECOGEN. Worcester, MA: Clark University.

Thomas-Slayter, Barbara, Andrea Lee Esser ja M. Dale Shields 1993. *Tools of Gender Analysis: A Guide to Field Methods for Bringing Gender into Sustainable Resource Management.* – ECOGEN. Worcester, MA: Clark University.

UNCHS (Habitat) 1997. *Gendered Habitat: Working with Women and Men in Human Settlements Development.* – Nairobi, Kenya: UNCHS (Habitat).

UNCHS (Habitat) 1996. *Women's Empowerment: Participation in Shelter Strategies at the Community Level in Urban Informal Settlements.* – Nairobi, Kenya: UNCHS (Habitat).

Woroniuk, Beth, Helen Thomas ja Joanna Schalkwyk 1997. *Gender: The Concept, Its Meaning And Uses.* – Stockholm, Sweden: SIDA, Department for Policy and Legal Services, May.

6.3 Valik autoreid, kelle teosed vastavaid teemasid seovad

Kabeer, Naila

Jackson, Cecile

Mehra, Rekha

Jiggins, Janice

Stonich, Susan

Thomas-Slayter, Barbara

Peluso, Nancy Lee

Rocheleau, Dianne

6.4 Internetiressursid

Angelsen, A.; Kaimowitz, D. 1999. *Rethinking the Causes of Deforestation: Lessons from Economic Models* – World Bank Research Observer

<http://nt1.ids.ac.uk/eldis/deforst.htm>

European Social Fund. *New Opportunities for Women*

<http://www.iol.ie/EMPLOYMENT/now/home.html>

European Women's Lobby. *Reform of European Structural Funds: Explanation and*

proposal for a position by the European Women's Lobby
<http://www.womenlobby.org/en/action/positionp/structuralfunds.html>

Family Health International. *Through a Gender Lens: Resources for Population, Health and Nutrition Projects*
<http://www.fhi.org/en/wsp/wspubs/thruugen.html>

FAO. *Socioeconomic and Gender Analysis Programme*.
<http://www.fao.org/WAICENT/FAOINFO/SUSTDEV/seaga/default.htm>

Institute of Development Studies, University of Sussex. *Agricultural Country Profiles*
<http://nt1.ids.ac.uk/eldis/agric/agricountry.htm>

International Development Research Centre. *Cities Feeding People (CFP) Approach to Gender Methodology for Gender Analysis in Urban Agriculture Research*
<http://www.idrc.ca/cfp/gender.html>
<http://www.idrc.ca/cfp/genmethod4.html>
<http://www.idrc.ca/cfp/genmethod2a.html>
<http://www.idrc.ca/cfp/genmethod22.html>

Land Use and Land Cover Change Project (LUCC) 1998. *Land Use and Cover Changes: Four Case Studies from Indonesia, Malaysia, the Philippines and Thailand*.
<http://nt1.ids.ac.uk/eldis/land.htm>

OECD: *Report: Reaching the Goals in the S-21: Gender Equality and the Environment*. <http://www.oecd.org/dac/Gender/pdf/wid993e.pdf>

Saith, Ruhi ja Barbara Harriss-White. *Gender Sensitivity of Well-being Indicators*.
- Queen Elizabeth House, University of Oxford, Working Paper Number 10
<http://www2.qeh.ox.ac.uk/qehwp-list.html>

UNCHS (Habitat): *The Importance of Gender Sensitive Indicators*
<http://habitat.unchc.org/home.htm>
<http://www.unhabitat.org/indicat/indigend.htm>
<http://www.unhabitat.org/indicat/indihome.htm>

United Nations Environmental Programs. *Global Environment Outlook 2000*.
Osta saab: <http://www.earthscan.co.uk/>
Salvestada saab: <http://www.unep.org/unep/eia/geo2000/>

UNESCO's International Directory of Environmental Education Institutions
<http://www.unesco.org/education/educprog/environment/index.html>

United Nations Population Information Network (POPIN) UN Population Division,
Department of Economic and Social Affairs, with support from the UN Population
Fund (UNFPA)
<http://www.undp.org/popin/fao/peda02.html>

WomenWatch, Beijing +5, Global Forum 1999. *Strengthen Women's Role in Environmental Sustainability* – Uudisgrupp 6. septembrist 15. Oktoobrini:

<http://www.un.org/womenwatch/forum/enviro/enviro.htm>

Uudisgrupi arhiivid: <http://sdnhq.undp.org/ww/women-enviro/>

World Bank. *Social Indicators of Development*

<http://www.ciesin.org/IC/wbank/sid-home.html>

LISAD

Indikaatorid

Keskkond:

joogivee kogumisele kulutatud aeg vastavalt soole
küttematerjalide kogumisele kulutatud aeg vastavalt soole
küttematerjalide maksumus leibkonnaliikme kohta

hüljatud ja elamiskõlbmatutel aladel elavate inimeste hulk vastavalt soole

keskkonna-asjade üle otsustajate sooline jaotus

keskkonna-teemaliste rohujuuretasandi aktivistide sooline jaotus

ressursside tarbimine soo lõikes

“roheliste tööde” arv

nendes hõivatute sooline jaotus

väärtusotsustused (kõiki vaadelda ka vastavalt soole):

inimeste hulk, kellele keskkonnakaitse on oluline teema, millele riik peaks

enam tähelepanu pöörama,

inimeste hulk, kes leiavad, et on oluline arendada ja levitada loodussäästlikku eluviisi,

inimeste hulk, kellele on saastatus prioriteetseks probleemiks,

inimeste hulk, kes peavad retsükleerimist praktikaks, mis peaks kiiremini levima

jne.

kaebused õhu kvaliteedi üle aastas

kaebused müra üle aastas

keskkonnaõpetuse testi läbinud õpilaste arv ja sooline jaotus

keskkonnaharidusprogrammide arv kogukondades ja algkoolides

Poliitiline elu:

parlamendiliikmete sooline jaotus

naiste osakaal kandideerinute seas

sooline suhe partei nimekirja esimeste hulgas

ministripositsioonide sooline struktuur

sooline suhe munitsipaal- ja muudes omavalitsustes

kohaliku ja rohujuurte tasandi ettevõtlike inimeste sooline jaotus

registreeritud ja tegelike valijate, kohalikel ja üldvalimistel osalenud valijate sooline jaotus

kõrgtaseme majandusjuhtide sooline jaotus

kodusel majapidamises leibkonnaliikmete poolt peamiseks otsustetegijaks peetud

isikute sooline jaotus

Haridus:

otsene kirjaoskamatus vastavalt soole

funktsionaalne kirjaoskamatus vastavalt soole

arvutialane kirjaoskamatus vastavalt soole

arvutikasutus vastavalt soole

internetikasutajate ning arvutikursustel osalejate sooline jaotus

täienduskoolitusprogrammides osalejate sooline jaotus

hariduse kestus meestel ja naistel
kulutused koolitarvetele ja kooliga seotud maksudele erinevates peretüüpides
koolist väljalangemine vastavalt soole
erialad meestel ja naistel
kolmanda taseme (ülikool, rakenduskõrgkool, tehnikum) hariduse saanute sooline jaotus
tehniliste, rakendus- ja loodusteadusalade õpilaste sooline jaotus
õpetajate sooline jaotus erinevatel õpetamise astmetel
õpetajate palgatase vastavalt soole

Majandus:

palgatööga väljaspool kodu hõivatud inimeste sooline jaotus
pere heaolu ja äraelamisega tegelemiseks kulutatud aeg vastavalt soole
tasustamata tootva tegevusega veedetud aeg vastavalt soole
elutähtsate toimingute (vee kandmine, toit oma pere tarbeks) peale kulutatud aeg vastavalt soole
tootlike ressursside omamine vastavalt soole
täienduskoolitus- ja informaalsete arendusprogrammide kasutamine vastavalt soole
töövaeva vähendava tehnoloogia kasutamine vastavalt soole
maaomandus vastavalt soole
põllumajanduspetsialistide poolt külastatud majapidamised leibkonnapea soo järgi
krediidi saamine vastavalt soole
majapidamisotsuste tegemine vastavalt soole
nõustatud talunike sooline jaotus
talude seisukord vastavalt leibkonnapea soole
perefarmis või ettevõttes tasustamata tööle kulutatud aeg vastavalt soole
elatusvahendite loomiseks kulutatud aeg vastavalt soole
osaajalise põllumajandustööga hõivatud isikud vastavalt soole
hooajatööga hõivatud isikud vastavalt soole
põllumajanduses hõivatud isikud vastavalt soole
regionaalsed erinevused eelnimetatud näitajates
naiste ja meeste palgatase põllumajanduses
palgatase soo ja tegevusala järgi
pereliikme netosissetulek kuus sõltuvalt perepea sotsiaalsest staatusest
registreeritud töötajad vastavalt soole
eraettevõtluses hõivatud isikud maa-regioonides vastavalt soole
reostus ja selle vältimine
uuendatavate ressursside kasutamine
orgaanilist toitu kasvatavate farmide arv
kui suurt osa farmi alast kasutatakse põllumajanduseks
kui palju on kohalikel turgudel kohalikku toodangut

tööhõive vastavalt soole
erinevates sektorites hõivatud vastavalt soole
hõivatud eraldi vanuserühmadena vastavalt soole
hõivestaatus vastavalt soole
hõivatud tegevusala järgi vastavalt soole
palgatöötajate keskmine tavaline nädalatööaeg põhitööl ametiala ja soo järgi
palk vastavalt soole
naiste ja meeste palk samas ametigrupis

soolised palgaerinevused ettevõtte tüübi alusel
erinevast soost hõivatute töö vastavus nende haridusega
sissetulek leibkonnapea vastavalt soole
kulutused leibkonnapea vastavalt soole
lapsehoidmisvõimaluste olemasolu töötavatel vanematel
tööjaotus kodumajapidamise eest vastutamisel
ületunnitöötamine vastavalt soole
tasu ületunnitöö eest vastavalt soole
töö intensiivsuse kogemine vastavalt soole
töö kaotamise ohu kogemine vastavalt soole
enesekindlus tööd uuesti leida vastavalt soole
ametiühingutesse kuulumine vastavalt soole
palgaläbirääkimiste stiil vastavalt soole
diskrimineerimiskaebuste arv töökohtadel vastavalt soole

kaetus töötuskindlustusega vastavalt soole
oskuste kasutamise adekvaatsuse kogemine vastavalt soole
mitteaktiivsus vastavalt soole
töötü abiraha saajate ja tööealise elanikkonna suhtarv
registreeritud tööpuuduse määr
kogu (ILO) tööpuuduse määr
varjatud tööpuudus (registreerimata töötus)
struktuurne tööpuudus:
 vakantsete töökohtade tüüp
osaajaga töötajate keskmine brutotunnitasu vastavalt soole
vaeghõivatud vastavalt soole
vaeghõivatuid osaajaga töötajatest vastavalt soole
rikkuse ja sissetuleku jaotus vastavalt soole
keskmine sissetulek inimese kohta vastavalt soole
allpool vaesuspiiri elava elanikkonna osakaal ja sooline jaotus
laste arv, kes elavad allapoole vaesusepiiri jäävates peredes, selliste perede
leibkonnapea vastavalt soole
koolis prii lõunat saavate õpilaste arv
madala sissetulekuga piirkondade elanikele antud ärilaenu vastavalt soole
nende laenude väärtus vastavalt soole
informaalses sektoris hõivatud soo ja tegevusala järgi
hõivekoormus
ümbrikupalk

ühistranspordi kasutamine vastavalt soole
hinnang ühistranspordi kasutajasõbralikkusele vastavalt soole
hinnang infrastruktuuri ligipääsetavusele vastavalt soole
autoomandus vastavalt soole
hinnang eluaseme kättesaadavusele vastavalt soole
maja hinna suhe sissetulekusse vastavalt soole
rendi suhe sissetulekusse vastavalt soole
põrandapind inimese kohta
kolimissagedus vastavalt soole
maa-arenduse hind
kulud infrastruktuurile vastavalt soole

investeeringud eluasemesse vastavalt soole
linnaelanikkonna juurdekasvu tase
fossiilkütuse kulutamine inimese kohta transpordiks
inim- ja majanduskaod looduskatastroofide tõttu
elanikkonna protsent linnades vastavalt soole
formaalsete linna-asunduste pindala ja populatsioon, selle sooline jaotus
informaalsete linna-asunduste pindala ja populatsioon, selle sooline jaotus
tarbekaupade ja tasuliste teenuste hind eri piirkondadele iseloomulikes müügikohtades

Perekond ja leibkond:

lahutuste arv
lahutuse protsent
tugi abikaasa perelt leskedele vastavalt soole
leskede omandiõigused vastavalt soole
15-19 või 20-24 abielus olevate meeste/naiste osakaal
üle 60 meeste/naiste osakaal, kes ei ole kunagi abielus olnud
vanusegrupp, kus on vähem kui neljandik mitteabiellunuid vastavalt soole
vanusegrupp, kus on vähem kui 1/3 või 2/3 abiellunuid vastavalt soole
uuesti abiellunute arv vastavalt soole
mehest või naisest leibkonnapeaga leibkondade proportsioon laste ja abikaasa
kohaloleku või puudumise järgi
üksi peret hooldavate isikute arv vastavalt soole
lastega ühevanemaleibkonnad abielulise staatuse järgi
erinevate abielulise staatusega leibkonnapeade sooline jaotus
mehe või naise poolt juhitud leibkondade jaotus suuruse järgi
leibkonnapeade sooline jaotus eri suurusega leibkonnakategooriates
leibkondade tulu liik leibkonnapea vastavalt soole
leibkondade kulutused leibkonnapea vastavalt soole
leibkonnas elavad inimesed
eri eagruppides tüüpiline leibkonnapea
keskmine leibkonna suurus leibkonnapea soo järgi
mehest või naisest leibkonnapea abieluline staatus
lastesaamise iga vastavalt soole
absoluutse viljakuse tase
50-54 või 45-49 aastastele naistele sündinud keskmine laste arv
lastesaamine naise eluea jooksul
vanus esimesel sünnitusel
keskmine vanus esimesel sünnitusel
abortide arv vanuse järgi
alla 18-aastaste naiste raseduse tase
kontratseptiivide kättesaadavus
lastega veedetud aega vastavalt soole
lastekodulaste arv 1000 lapse kohta
adopteeritud laste arv 1000 lapse kohta
lahutatud vanematega laste arv 1000 lapse kohta
rahulolu lastehoidmisvõimalustega
kodust ärajooksnud lapsi 1000 lapse kohta
väga vanade – üle 80 aastaste – osakaal vanurite hulgas vastavalt soole
naabrite või teiste kogukonnaliikmete abile loota julgevate inimeste osakaal vastavalt
soole

varjupaikadesse ja rehabilitatsioonikeskustesse sattumine vastavalt soole
vanemliku hoolitsuseta lastest perekondadesse paigutatud vastavalt soole
kodutud vastavalt soole
kodutuse põhjused vastavalt soole
kodutute varjupaikade kasutajad vastavalt soole
kerjused vastavalt soole

Tervis:

toitumisharjumused vastavalt soole
töökeskkond vastavalt soole
stressi kogemine vastavalt soole
arstiabi otsimine vastavalt soole
allumine arstide korraldustele vastavalt soole
keskmine eeldatav eluiga sünnil vastavalt soole
laste toitumus vastavalt soole
potentsiaalselt ohtlike kemikaalide proportsioon toidus
surma põhjuseks vähk vastavalt soole
südame-veresoonkonna haigused vastavalt soole
mürgistus ja vigastustesse suremine vastavalt soole
liiklusõnnetustes vigastatud vastavalt soole
liiklusõnnetustes hukkunud vastavalt soole
enesetapjad vastavalt soole
imikusuremuskordaja
üldine vaktsineerimise tase vastavalt soole
vaktsineerimise tase lapsepõlves vastavalt soole
astma diagnoosiga hospitaliseeritud laste arv vastavalt soole
halb toitumine raseduse ajal, osakaal rasedatest
aneemia raseduse ajal, osakaal rasedatest
madala sünnikaaluga laste arv
surm sünnitusel, arv
surm seoses rasedusega, arv
treenitud tervisepersonal regiooni 1000 elaniku kohta
tervise teenused regiooni, hinnang juurdepääsule vastavalt soole
alatoitlus vastavalt soole
puudulik esmaabi vastavalt soole
naiste osakaal, kel on juurdepääs adekvaatsele tervisehoolele raseduse esimesel kolmandikul
AIDS-i haigete hulk vastavalt soole
süüfilisse esmahaigestumine vastavalt soole
tuberkuloosi haigestumine vastavalt soole
vähemalt ühele ravimile resistentsed TB-juhud vastavalt soole
suitsetajad ja narkootikumide tarvitajad vastavalt soole
kangete alkoholsete jookide pruukimine vastavalt soole
informaalse tervisehoole ja abi andjad vastavalt soole
formaalse tervisehoolekande eri tasemetel hõivatud isikud vastavalt soole
inimeste osakaal, kellel on arstiabini jõudmisel mingeid takistusi vastavalt soole
riikliku tervisekindlustusega kaetus vastavalt soole
eraviisilise tervisekindlustusega kaetus vastavalt soole
laste arv, kel puudub tervisekindlustus

Vägivald:

ohvrid vastavalt soole
peksmisjuhud vastavalt soole
vägistamine
noorte tüdrukute vägistamine
intsestijuhud
politseis registreeritud laste hülgamise ja lastevastase vägivalla juhtumite arv
tõestatud hülgamise ja vägivallajuhtumid 1000 lapse kohta vastavalt kurjategija soole
kuriteo sooritajad vastavalt soole
hirm kallaletungide või ähvarduste ees vastavalt soole

Rahvastik:

rahvastiku soolis-vanuseline koosseis
sooline koosseis igas eagrupid
lapsehoolduskoorem (laste arvu suhe naiste arvu)

Sisemigratsioon:

naiste ja meeste osakaal maal ja linnas
erinevat tüüpi migratsioon vastavalt soole:
 maa-maa migratsioon vastavalt soole
 migratsioon sama provintsi või rajooni piires vastavalt soole
 linn-linn migratsioon vastavalt soole
 linn-maa migratsioon vastavalt soole

Urbaniseerumine:

linnaelanikud vastavalt soole
slummides, hurtsikutes, üüritubades, ebaseaduslikes kvartalites või ühiselamutes
elunev elanikkond vastavalt soole
linnarahvastiku kasv

Migratsioon ja ümberasustatud inimesed:

rahvusvaheliste migrantide arv ja sugu
põgenike arv ja sugu
migreerumise põhjused vastavalt soole

Muukeelne elanikkond:

Kõiki eelnevaid näitajaid tuleks vaadelda ka vastavalt rahvusele

Rahvusvahelised mõõtmised Eesti kohta**Allikas: The World's Women 1995. – UN 1995:**

Economic activity rates of persons aged 15 and over
Economic activity rate in ages 16 (15)-retirement age by sex
Economic activity rate for persons with children in ages 0-5(6); also by sex of the persons
Use of time among parents with children in ages 0-6. Divided by gainful employment, unpaid work, and by sex
Life expectancy – regions ranked by women's average life expectancy
Members of parliament by sex
Average life expectancy at birth by sex

Allikas teadmata

Percentiles of monthly income in Estonia 1997 by sex

Average salary by sex in Estonia – median net salary

Average gross wages and salaries per hour of full-time and part time employees by occupational groups in Estonia by sex

Average gross wages and salaries per hour of full-time and part time employees by occupational groups by sex

Labour force participation rate, employment rate and unemployment rate by sex

Teemad, millel esialgu puudub konkreetne väljundindikaator¹⁰

*osalemine loodusvarade kasutamises, looduse kahjustamises ja alalhoius
mõjutatus kodumajapidamissaastest*

maakasutus

suhtumine loodusesse

mitte-säästlikud tarbimisharjumused

ressursside tarbimine soo lõikes

tarbimisotsustused

pingutuste eest saadav rahaline ja sotsiaalne tasu soo lõikes

meeste ja naiste võimaluste erinevus

vastutus pere ja majapidamise hoidmises

majapidamise ja laste ning tasustatava töö kombineerimine

karjääris edenemine

sotsiaalne osalus

juurdepääs palgatöele

takistused karjääri edendamiseks

juurdepääs kõrgematele positsioonidele ja kõrgemalt makstud kohtadele

vajadus asendada sotsiaalteenused tasustamata tööga

mitteformaalne sektor

säästliku inimasunduse edendamine

tarbimine

tarbijatepoolne jäätmekäitlus

inimeste taju, hirmud ja tegutsemisvalmidus

informaalne hooldesüsteem

pealesunnitud prostitutsioon

psühhoterror

põhivajaduste rahuldamise võimalustest ilmajätmine

töövõimalused linnades

¹⁰ **Osad neist on siiski osaliselt kaetud erinevate ülaltoodud indikaatoritega ning arvatavasti erinevates süvauuringutes on pakutud välja ka erinevaid indikaatoreid nende aspektide mõõtmiseks.**